

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut

Mirja Meriste
SALLIVUSE KUJUNDAMINE PÕHIKOOLI AJALOOTUNDIDEGA
Magistritöö

Juhendaja: Anu Raudsepp, PhD

Tartu 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. SALLIVUSE MÕISTE.....	9
1.1. Sallivuse mõiste erinevad tõlgendused	9
1.2. Sallivuse eeldused	10
1.3. Sallivus ühiskonna ja isiku tasandil	12
1.4. Sallivuse piirid	13
1.5. Sallivuse vajalikkus.....	14
2. VÄLISMAALASED JA VÄHEMUSRAHVUSED EESTIS.....	16
2.1. Välismaalaste ja vähemusrahvuste esindajate hulk.....	16
2.2. Immigratsiooni piirarvud	17
2.3. Pagulased.....	17
2.4. Vähemusrahvuste, välismaalaste ja uusimmigrantide elu reguleeriv seadusandlus.....	18
2.5. Diskrimineerimine Eesti ühiskonnas.....	19
2.6. Eesti valikud.....	21
3. SALLIVUSE KUJUNDAMINE KOOLI ÜLESANDENA.....	24
3.1. Väärtuste edasiandmise küsimus.....	24
3.2. Kooli roll väärtuskasvatases	25
3.3. Sallivus väärtusarenduse osana	26
3.4. Sallivusküsimus õppekavades.....	26
3.5. Ajalooõpetus sallivuse kujundajana.....	28
3.6. Õpetaja võimalused väärtuste kujundamisel.....	29
4. METOODILISI MATERJALE SALLIVUSE ARENDAMISEKS AJALOOTUNDIDES	31
4.1. Seletusi ja lähtekohti	31
4.2. Rühmatöö: Muutuv ühiskond.....	34
4.3. Rühmatöö: Pögenikud Eestist	35
4.4. Iseseisev töö: Mustanahaliste kultuur	45
4.5. Rühmatöö: Ateenlaste elu.	47
4.6. Mäng: Elu keskaegses linnas.	49
4.7. Paarismäng: Keskaja kooli õpetuse sisu.	53
4.8. Individuaalne töö: Edward VIII otsus	56
4.9. Paaristöö: Jakobiinide terror	57
4.10. Individuaalne töö: Eestlased Henriku Liivimaa kroonikas	60
4.11. Rollimäng: Orjus Ameerika Ühendriikides	63
KOKKUVÕTE.....	69
SUMMARY	72
ALLIKAD JA KIRJANDUS	76

SISSEJUHATUS

Uusimmigrantide teema on Eesti ühiskonnas võrdlemisi uus. Eesti taasiseseisvumise järel algasid arutelud eestlaste ja venelaste suhetest ning riigipoolne pidev töö Eestis elavate venelaste suuremaks integreerimiseks ühiskonda. Selle üle arutleti palju ning eestivenelaste teemal valmis suurel hulgal uurimusi. Uusimmigrantide vähesuse tõttu ei tekkinud sellest veel omaette kõneainet. Paljude riiklike sammude seas muulaste, eelkõige eestivenelaste paremaks integratsiooniks Eesti ühiskonda võib tähtsaimatena nimetada 1996. aastal algatatud projekti “Mitte-eesti noorte integratsioon Eesti ühiskonnas” (nn “VERA” projekt),¹ 1998. aastal loodud Integratsiooni Sihtasutust, mille ülesandeks sai “algatada ja toetada integratsioonile suunatud projekte”, ning 2000. aastal kinnitatud riiklikku programmi “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007”.² Oluline teema kandus loomulikult üle ka haridusmaastikule, kus hakati arutama Eesti õpetajate valmisolekut töötada multikultuurses klassis, rõhutama multikultuurse hariduse tähtsust ning leidma võimalusi toetamiseks kooliharidusega eelkõige venelaste paremat integratsiooni ühiskonda.³

Selle kõrval hakati haridusartiklites 1990. aastate teisest poolest aina enam arutlema väärtuskasvatuse olulisuse üle ja kooli rolli selles.⁴ Arutelud integratsiooni

¹ Priit Järve (koost.), Vene noored Eestis: sotsioloogiline mosaiik: materjalide kogumik. Tallinn: Projekt “VERA”, 1997, 7-8.

² Riiklik programm “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007” (2000), 11, http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/integratsioon_eesti_uhiskonnas111.pdf. Külastatud 11.03.2013.

³ Nt tegelesid eestlaste ja venelaste suhete, eestivenelaste integratsiooni ning nende koolihariduse küsimustega projekt “VERA” raames ilmunud 1997. aasta artiklite kogumik “Vene noored Eestis: sotsioloogiline mosaiik” ja 1998. aasta “Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele”, kus enim kirjutasid teemadel Triin Vihalemm, Aune Valk, Marje Pavelson, Larissa Vassiltšenko, kuid olulisi uurimusi oli veel paljudelt autoritelt. Samade küsimustega tegeles 1998. aasta kogumik “Etnilised vähemused Eestis, nende tänased probleemid ja tulevik: Mustvee II konverents, 21. - 22. november 1997”, kus olulisematena võib nimetada Vihalemmi, Kirchi ja Tammaru uurimusi. Teemadel on veel arutlenud Pedasaar ja Vassiltšenko ning Soll (Inger Kraav ja Kristi Kõiv (toim.), Lapse probleemid ja probleemid lapsega. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1997.), Asser ja Küppar ning Trasberg (Missugust isiksust me kasvatame? Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1996.), aga ka paljud teised.

⁴ Nt ilmusid artiklite kogumikud “Väärtuskasvatus” (1998) ning “Väärtuskasvatus õppekirjanduses” (1999). Mõlemas arutlesid eri autorid, teiste hulgas Inger Kraav ja Jaan Mikk vastava hetke väärtuste ning koolis ja õppekirjanduses sel hetkel edasiantavate väärtuste üle. Väärtuskasvatusteemalisi artikleid leiab aga veel mitmetest kogumikest, nt: Missugust isiksust me kasvatame? Tartu: Tartu Ülikool, 1996 (Kala, Kraav, Mikk); Inger Kraav ja Kristi Kõiv (toim.), Lapse probleemid ja

teemadel jätkusid ka uue aastatuhande algul.⁵ Samal ajal vaibusid mõneks ajaks arutelud väärtuskasvatusest, mis tõusid uuesti päevakorda umbes 2008. aasta paiku, mil mitmed autorid, teiste hulgas Sutrop, Lukas ja Harro-Loit hakkasid jälle arutlema Eesti ja Euroopa väärtustest ning tõstatati taaskord küsimus hariduse rollist väärtuste arendajana.⁶

Väärtuskasvatust ja selle tähtsust rõhutatakse nüüd, mil toimub teadlik liikumine teadmistekeskselt koolilt väärtuskesksele koolile, rohkem kui kunagi varem. 2009. aastal kinnitati riiklik programm “Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013”,⁷ mille toel anti samal aastal Tartu Ülikooli eetikakeskuse juhtimisel välja kaks mahukat artiklite kogumikku, mis analüüsivad väärtuskasvatuse olukorda ning tähtsust nüüdisaegses koolis: “Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis” ning “Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik”. Aastal 2011 järgnes sellele eetikakeskusest “Väärtusarenduse analüüs– miks ja kuidas?”, mis on samuti mõeldud toeks lasteaedadele ja koolidele väärtusarendusega tegelemisel, ning “Väärtuskasvatus õpetajakoolituses”, mis hoolitseb tulevaste õpetajate väärtuskasvatuse alase pädevuse eest. Aasta hiljem anti eetikakeskuse poolt välja “Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses– miks ja kuidas?”. Väärtuskasvatuse teema aktuaalsust näitavad 2011. aastal vastu võetud uued põhikooli ja gümnaasiumi õppekavad, mis rõhutavad korduvalt kooli rolli väärtuskasvatuses, sealhulgas ka sallivuse kujundamises.⁸

Ehkki tänases Eestis ei räägita veel eestivenelaste täielikust integratsioonist, hakkavad Eestis elavate eestlaste ja venelaste suhete arutelusid aina enam

probleemid lapsega. Tartu: Tartu Ülikool, 1997 (Mikk, Reidolf); Inger Kraav ja Jaan Mikk (toim.), Haridus ja kasvatusväärtused ühiskonnas. Tartu: Tartu Ülikool, 1999 (Heinla).

⁵ Nt 2003. aasta artikleid koostas Kristina Kallase (koost.) “Multikultuursus, integratsioon ja keeleõpe Eestis. Arutelusid ja visioone”, vene noorte keeleteemadel jätkas nt Hiie Asser (2000, 2001); lisaks eelnevatele autoritele kirjutas muukeelsete õpilaste integreerimisest koolis palju Ülle Rannut (2001, 2003, 2004, 2005).

⁶ Margit Sutrop ja Triin Pisuke (koost.), Mõtestatud Eesti– ühiseid väärtusi hoides. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus, 2008.

⁷ Riiklik programm “Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013”, Haridus- ja Teadusministeerium, 2009,

<http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179765/Eesti+%FChiskonna+v%E4%E4rtusarendus+2009-2013.pdf>. Külastatud 28.02.2013.

⁸ Uusi õppekavasid käsitletakse lähemalt töö teises peatükis.

tagaplaanile lükkama arutelud multikultuursest ja välismaailmale avatud Eestist ning uutest väljakutsetest tegeleda Euroopa Liidu riigile omaselt paljude eri kultuuride ja rahvastega. Mitte enam ainult venekeelset elanikkonda silmas pidades hakati multikultuursusest eraldi teemana rääkima juba aastast 2002,⁹ kuid aktuaalsemaks sai see 2008. aasta paiku.¹⁰ Heaks näiteks on ka “Eesti lõimumiskava 2008–2013”, mis on jätk programmile “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000–2007”. Seal räägitakse uusimmigrantide sissevoolust ja nende integratsioonist, millest 2000.–2007. aasta programmis veel ei räägitud. Uusimmigrante mainitakse lõimumiskavas palju rohkem kui vene rahvusest inimesi,¹¹ mis näitab, mida nähakse tänapäeva Eesti põhilise väljakutsena. Uusimmigrantide teemat käsitletakse palju ajakirjanduses, vaadates kas või Eesti Päevalehe sügisel 2012 järjest ilmunud artikleid immigrantidest ja pagulastest Eestis.¹² Märtsis 2013 võisid Eesti inimesed oma postkastist leida www.pagulane.ee kampaaniapostkaardi, millega sooviti tõsta elanike teadlikkust ja sallivust Eestisse jõudnud pagulaste suhtes.¹³ Aprillis 2013 hakati arutlema välismaalaste seaduse muutmise üle¹⁴ ning sama kuu lõpul korraldas Postimees online-väitluse teemal, kas Eesti peaks lubama rohkem põgenikke Eestisse või pigem andma selle asemel vaestele riikidele rohkem arenguabi.¹⁵ Seoses Eesti Valitsuse otsusega lükata tagasi afgaani tõlgi asüülitaotlus, tõusis veel 2013. aasta mai alguses

⁹ Nt: Karmen Trasberg (toim.), Haridus mitmekultuurilises perspektiivis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2002.

Sulev Valdmaa, Mitmekultuuriline maailm pedagoogilisest perspektiivist. Tallinn: Jaan Tõnissoni Instituut, 2002.

Aune Valk ja Anu Realo (koost.), Eesti ja eestlased teiste rahvuste peeglis. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2004, III osa.

¹⁰ Nt: Maia Muldma ja Maie Vikat (koost.), Mitmekultuuriline õpikeskkond - probleem või väärtus? Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2008.

¹¹ Eesti lõimumiskava 2008–2013. (2008). Viimati muudetud 11.06.2009.

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Loimumiskava_2008_2013.pdf. Külastatud 11.03.2013.

¹² Vt ptk 2.5.

¹³ Kampaania. Eesti Inimõiguste Keskus, (kuupäev puudub), <http://humanrights.ee/pagulased-2/teadlikkuse-tostmine-sundrandest/avalikkuse-teavitamise-tegevused/kampaania/>. Külastatud 22.03.2013.

¹⁴ Vt ptk 2.6.

¹⁵ Alo Raun, Kas anda arenguabi või lubada põgenikke Eestisse? Tuleb väitlus! Postimees Online, 25.04.2013, <http://arvamus.postimees.ee/1215160/kas-anda-arenguabi-voi-lubada-pogenikke-eestisse-tuleb-vaitlus/>. Külastatud 2.05.2013.

arutelu, kas talle oleks pidanud antama luba Eestisse ümberasumiseks.¹⁶ Uusimmigrantide, pagulaste ja välismaalaste teemal on tehtud mitmeid värskeid uurimusi, näiteks justiitsministeeriumi tellimusel 2011. aastal valminud uuring “Rassi- ja võõravimm Eestis”¹⁷ või 2012. aastal Tartu Ülikoolis valminud uuring “Salliv Eesti. Erineva nahavärviga välisõppejõudude ja -tudengite kogemused”.¹⁸ Uuring “Rassi- ja võõravimm Eestis” tõi muuhulgas välja rassiteemaliste artiklite arvu kasvu Eesti ajakirjanduses: kui aastal 1996 oli neid 62, siis 10 aastat hiljem, aastal 2006 juba 212.¹⁹ See näitab teema aktuaalsuse mitmekordistumist. Võib arvata, et nüüdseks on rassiteemaliste artiklite arv veelgi suurem. Seega on nii multikultuursus kui teistsuguste inimeste sallimine Eesti ühiskonnas hetkel väga aktuaalne teema.

Käesoleva töö eesmärk on näidata sallivuse tähtsust ja vajalikkust multikultuurses Eestis ning kooli võimalusi või lausa kohustust sallivuse arendamisega tegeleda. Töö eesmärk on ka välja pakkuda meetodeid kasvatamaks õpilastes ajalootundide tavapärase õppetööga sallivust.

Mitmel põhjusel jäetakse töös vaatluse alt välja eestivenelaste küsimus, nende integratsioon ja sallivus. Esiteks on see teema väga lai ning väärrib omaette tööd ja keskendumist. Teiseks on seda Eestis juba väga mitmest küljest uuritud ning sellel teemal palju kirjutatud. Tänapäeval on aina suuremaks väljakutseks hoopis mujalt maailmast Eestisse tulevad välismaalased. Kolmandaks võivad intolerantsuse allikad

¹⁶ Nt: Lauri Tankler, Eesti lükkas selge põhjenduse tagasi afgaani tõlgi asüülitaotluse tagasi, Eesti Päevaleht Online, 2.05.2013, <http://www.epl.ee/news/eesti/eesti-lukkas-selge-pohjenduseta-afgaani-tolgi-asuulitaotluse-tagasi.d?id=66061138>. Külastatud 3.05.2013.

Küsitlus: kas Eesti oleks pidanud afgaani tõlgile asüüli tagama?, Eesti Päevaleht Online, 2.05.2013, <http://www.epl.ee/news/arvamus/kusitlus-kas-eesti-oleks-pidanud-afgaani-tolgile-asuuli-tagama.d?id=66065980>. Külastatud 3.05.2013.

Inimõiguste Keskus: õiglusliku põhjuse puudumine ei tähenda, et ei võiks varjupaika anda, Eesti Päevaleht Online, 2.05.2013, <http://www.epl.ee/news/eesti/inimõiguste-keskus-oiglusliku-pohjuse-puudumine-ei-tahenda-et-ei-voiks-varjupaika-anda.d?id=66065528>. Külastatud 3.05.2013.

¹⁷ Liisi Laineste *et al.*, Rassi- ja võõravimm Eestis, 2007/2011, http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54339/Rassism+ja+ksenofobia_18.05.2011.pdf. Külastatud 9.03.2013.

¹⁸ Maire Forsel *et al.*, Salliv Eesti. Erineva nahavärviga välisõppejõudude ja -tudengite kogemused. Tartu Ülikool, 2012, http://www.ssi.ut.ee/sites/default/files/ssi/uuringuaruanne_salliv_eesti.pdf. Külastatud 12.03.2013.

¹⁹ Laineste *et al.*, *op.cit.*, 20.

eestivenelaste ning uusimmigrantide suhtes olla väga erinevad. Lisaks võidab noortes sallivuse kujundamisest kindlasti kogu ühiskond, sealhulgas eestivenelased. Töö autor ei näe vajadust eraldada sallivuse kasvatamist eestivenelaste, väliseestlaste, uusimmigrantide, seksuaalvähemuste või muude sotsiaalsete vähemusgruppide suhtes, vaid leiab, et kujundades sallivust endast erinevate inimeste suhtes hõlmab see neid kõiki. Sellest hoolimata keskendutakse töös just uusimmigrantide teemale selle aktuaalsuse ning Eesti riigile aina suuremate väljakutsete esitamise tõttu.

Ehkki selles, et sallivuse kujundamisel mängib olulist rolli kool ning et ajalooõpetus on selle kasvatamiseks suurepärane vahend, nõustuvad mitmed teemale pühendunud isikud,²⁰ ei ole Eestis veel põhjalikult tegeletud metoodiliste materjalide koostamisega, mis käsitleksid sallivuse kasvatamist õppetöö käigus. Aastal 2008 ilmunud õppematerjalide kogumikus “Solidaarne kool” keskendutakse küll mitmete tegevuste läbi muuhulgas sallivuse arendamisele, ent seda väljaspool aineõpet, mis eeldab eraldi aja leidmist sallivusteemadega tegelemiseks. Aastast 2006 ilmunud Raudpatsi sari on kuues eri raamatus välja pakkunud suurel hulgal metoodilisi lahendusi, kuidas erinevaid teemasid ajalootunnis huvitavalt ja mitmekülgselt käsitleda ning kohati on raamatutes ka väärtuskasvatuslikke ülesandeid ja meetodeid. Uue õppekava põhjal koostatud ajaloo õpikutes ja töövihikuteski võib leida mitmeid sallivust arendavaid ülesandeid. Teatud ajaloo teemad (sõjad, inimsusevastased kuriteod jpt) kätkevad endas juba iseenesest väärtuskasvatuslikku elementi. Ometi pole veel jõutud süstemaatiliselt tegeleda sallivust kujundavate metoodiliste materjalidega ajalootunniks. Käesolev töö keskendubki sallivuse kasvatamise teemale, pakkudes selleks välja metoodilisi lahendusi ajalootundides kasutamiseks.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks. Esimeses peatükis tutvutakse lähemalt sallivuse mõiste erinevate käsitluste ning sallivusega seotud küsimustega. Teises peatükis tutvutakse välismaalaste, pagulaste, uusimmigrantide ja vähemusrahvuste olukorraga Eestis. Kolmandas peatükis arutletakse kooli rolli üle väärtuskasvatuses, uuritakse rõhuasetusi uutes õppekavades ning sallivuse arendamise tähtsustamist. Selleks kasutatakse esimeses kolmes peatükis kvalitatiivset sisuanalüüsi ning

²⁰ Vt ptk 3.

kvalitatiivset võrdlusmeetodit. Töö neljandas osas pakutakse välja meetodikat põhikooli ajalootundideks nii, et õppetöö käigus kasvatataks ühtlasi sallivust.

Töös põhikoolile keskendumise põhjustest on peamised neist kaks. Esiteks, vaadates õppekavasid ja nende lisasid 5 selgub, et gümnaasiumilõpetajatelt eeldatakse juba kõrgemal tasemel sallivust, teemakohast arutlemisuskust ning koostöövalmidust väga erinevate inimestega.²¹ Et nii kaugemale aga jõuda, tuleb tugev alus panna juba põhikoolis. Põhikooli õppekavas on sallivus samuti eesmärgina kirjas.²² Teiseks ei jõua väga paljud noored gümnaasiumisse. Seda enam tuleks teemaga tegeleda põhikoolis, et avatud ja salliva mõtteviisi saaksid kaasa ka nemad.

Käesolevas töös lähtutakse Walzeri sallivuse definitsioonist selle viie võimalusega.²³ Rääkides sallivuse kujundamisest, on eesmärgiks ideaal- Walzeri neljas või viies sallivuse vorm. Samas oleks positiivseks tulemuseks ka sallivuse nii-öelda alumised astmed, mis viivad vähemalt vägivallatuma ühiskonna ja erinevuste aktsepteerimiseni mingilgi määral. Ehkki Väljataga sõnul ei ole õige rääkida sallivusest kui niisugusest, vaid tuleks eristada, mille suhtes sallivad ollakse,²⁴ peab töö autor sallivusest rääkides silmas just nimelt sallivust nii erinevate rasside, rahvuste, usundite, maailmavaadete, ideoloogiate, eluviiside kui moraalnormide suhtes. Nimelt ei ole alati eristatav, mille suhtes salliv või sallimatu ollakse. Näiteks välismaalaste suhtes võidakse olla sallimatu üheaegselt nii nende nahavärvi, erineva keele, kummalise mõttemaailma, vastuvõetamatute eluviiside, võõra usu kui ka teistsuguste moraalnormide suhtes.

²¹ Gümnaasiumi riiklik õppekava (06.01.2011). RT I, 14.01.2011, 2. Viimati muudetud 15.09.2011 RT I, 20.09.2011, 1. <https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011002>. Külastatud 28.02.2013.

Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 5. Ainevaldkond "Sotsiaalsed", 2011, https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011002/VV2_lisa5.pdf. Külastatud 28.02.2013.

²² Põhikooli riiklik õppekava (06.01.2011). RT I, 14.01.2011, 1. Viimati muudetud 15.09.2011 RT I, 20.09.2011, 1. <https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011009>. Külastatud 28.02.2013.

Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 5. Ainevaldkond "Sotsiaalsed", 2011, https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011009/VV1_lisa5.pdf. Külastatud 28.02.2013.

²³ Michael Walzer, Sallivusest. Tallinn: Vagabund, 1998, 27- 28.

²⁴ Kalle Kurg (toim.), Sallivus: II avatud ühiskonna foorum: Tallinn, 18. aprill 1997. Tallinn: Kunst, 1998, 50.

1. SALLIVUSE MÕISTE

1.1. Sallivuse mõiste erinevad tõlgendused

Mõistet “sallivus” käsitletakse mitmeti. Ühed autorid, näiteks Notturmo ja Väljataga, räägivad sallivusest kui millegi talumisest, ära kannatamisest, oma sisima hoiaku allasurumisest ning leppimisest asjadega, mis ei meeldi või tunduvad pahedena.²⁵ Teised aga rõhutavad, et sallivus pole pelgalt vastuvõetamatu ärakannatamine või talumine. See on palju enamat. See on tunnustus, osavõtlikkus, austus ja huvi teistsuguse suhtes.²⁶ Tänapäevases maailmas on see veendumus, et keelte, usundite ja identiteetide kooseksisteerimine on vastastikku rikastav.²⁷

Geir Afdal seletab, et olukorra on tekitanud sõna “tolerantsus” etümoloogia. “Tolerantsus” tuleneb ladinakeelsest sõnast “tolerantia”, millel on mitu tähendust. Seetõttu on inglise keeles kasutatavad sõnad “tolerance” ja “toleration” olnud mitmetähenduslikud.²⁸ Tõenäoliselt on sellest põhjustatud ka eestikeelsete mõistete “tolerantsus” või “sallivus” erinev käsitlemine eesti autorite poolt.

Toomaks selgust sallivuse mõistesse, võetakse sageli kasutusele uusi mõisteid. Näiteks Mark A. Notturmo eristab sallivuse ja austuse, kus sallivus tähendab lihtsalt seda, et inimesed lasevad erinevustel esineda, austus on aga juba ühtlasi püüd neist õppida. Tema sõnul ei põhinegi avatud ühiskond mitte sallivusel, vaid austusel.²⁹ Araùjo jt käsitlevad aktiivset ja passiivset tolerantsust, kus aktiivse tolerantsuse puhul inimene kaitseb ja toetab aktiivselt sallitavat ning passiivse puhul keeldutakse sekkumast sallitavaga seonduvasse.³⁰ Oberdiek räägib hädavajalikust tolerantsusest (*bare toleration*), vaevumärgatavast tolerantsusest (*mere toleration*) ja täistolerantsusest (*full tolerance*). Esimesel juhul sallitakse üksteist heaolu või

²⁵ *Ibid.*, 21, 24, 29, 54.

²⁶ Iring Fetscher, Sallivus: ühe väikese vooruse asendamatuses demokraatialle: ajalooline tagasivaade ja aktuaalsed probleemid. Tallinn: Perioodika, 1997, 7, 98.

²⁷ Csaba Lévai ja Vasile Vese (ed.), Tolerance and intolerance in historical perspective. Pisa: Plus: Università di Pisa, 2003, VII.

²⁸ Geir Afdal, Tolerance and curriculum: conceptions of tolerance in the multicultural unitary Norwegian compulsory school. Münster [etc.]: Waxmann, 2006, 88- 89.

²⁹ Kurg, *op.cit.*, 25- 27.

³⁰ Guðmundur Hálfðanarson (ed.), Discrimination and tolerance in historical perspective. Pisa: Edizioni Plus - Pisa University Press, 2008, 4, 15.

ellujäämise nimel, teisel juhul teadvustatakse ja tunnistatakse sallitava õigust erinevusele ning viimasel juhul austatakse kõrgelt sallitava erinevust kui talle parimat valikut. Samas ei tähenda täielik sallivus, et ei võiks säilida oma arvamus või maitse millegi suhtes. Täieliku sallivuse juures valitseb mõtteviis: “See ei ole minu jaoks.” Ometi saadakse aru, et endale sobiv ei ole ei vähem ega rohkem “hea” kui teisele sobiv.³¹

Michael Walzer eristab viite sallimise võimalust. Esimese puhul lepitakse erinevustega sõdadest, konfliktidest ja vägivallast hoidumise nimel. Teisel juhul ollakse passiivsed ja ükskõiksed erinevuste suhtes. Kolmandal juhul mõistetakse, et teistel inimestel on õigus mõelda ja elada oma äranägemise järgi, ehkki see on endi omast väga erinev. Neljas sallivuse viis kujutab Walzeri sõnul endast avatust, uudishimu ja lugupidamist endast erineva suhtes, ka tahtmist teistsuguseid inimesi kuulata ja nendelt õppida. Viimane, viies sallivuse viis kujutab endast juba erinevuste entusiastlikku väärtustamist ja soosimist, sest erinevustes nähakse rikkust.³²

Kui muud autorid paistavad käsitlevat sallivust ühese mõistena, siis Märt Väljataga sõnul ei saa rääkida “sallivusest kui niisugusest või absoluutsest sallivusest.” Tuleks rääkida “näiteks usulisest sallivusest, maailmavaatelistest sallivusest, rahvuslikust ja rassilisest sallivusest, sallivusest teistsuguste ideoloogiate, eluviiside, seksikommete ja moraalinormide suhtes.”³³

Nii on sallivuse mõistet veidi erinevalt käsitletud ning erinevaid sallivusteemalisi töid lugedes tuleb seda silmas pidada.

1.2. Sallivuse eeldused

Sallivusest rääkides peab olemas olema salliv pool ehk subjekt ja sallitav ehk objekt. Mõlemal juhul võib tegu olla nii indiviidi, grupi kui institutsiooniga. Sallivuse eelduseks on mitmekesisus ja erinevus. See võib avalduda uskumustes ja arvamustes,

³¹ Hans Oberdiek, *Tolerance: between forbearance and acceptance*. Lanham [etc.]: Rowman & Littlefield, 2001, 28- 33.

³² Walzer, *op.cit.*, 27- 28.

³³ Kurg, *op.cit.*, 50.

tegudes ja praktikas, maitsetes ja tundelaadides, rassis, klassis, ühiskonnakihis jne.³⁴ Huvitav on sealjuures see, et mitte kõik erinevused ei vaja sallivust. Näiteks kas või erinevused silmavärvis, aga koguni mitmed erinevused uskumustes või väärtustes ei tekita sallimatust.³⁵

Sallivus kujuneb välismaailmaga suheldes ning selle kujunemine algab hinnangu andmisest, mis on “inimese subjektiivne hoiak millegi objektiivse suhtes.”³⁶ Antav hinnang peab olema negatiivne, sest sallida saab ainult seda, mida on tajutud kui “halb” või “vale”.³⁷ Lisaks negatiivsele hinnangule on aga vajalik veel positiivne komponent, mis üldse annab põhjuse ja tekitab soovi sallimiseks. Üldiselt annab selle põhjuse sallimiseks inimese hinnang, et sallitav on moraalne ning seetõttu väärib sallimist.³⁸

Aune Valki väitel tuleneb sallimatus sageli just sellest, et endast erinevat tajutakse ohuna oma kultuurile, heaolule või turvalisusele. Kindlus oma identiteedis võimaldab end teiste kultuuride suhtes avada.³⁹ Fetscheri arvateski on sallivus lisaks muule ka inimese mina-tugevuse tõestuseks. Teistsugused inimesed teistsuguste mõtete ja eluviisidega võivad tunduda ahistavad eriti siis, kui neid kohatakse oma kogukonnas. Maailmas ringi reisides ning turistina kultuurilist omapära tajudes see inimese identiteediteadvust ei häiri. Fetscher jõuabki järeldusele, et sallimatus ilmneb, kui inimeste eneseteadvust on nõrk ning et sallivuseks on vaja piisaval hulgal eneseteadvust ja eneseväärtustunnet.⁴⁰

Teiselt poolt aga võidakse mõnikord olla sallimatu hoopis millegi sellise suhtes, millega pole olnud võimalust kokku puutuda. Sallivus saab vahel avalduda alles siis, kui arvatavalt vastuvõetamatuga on reaalne kokkupuude.⁴¹

³⁴ Oberdiek, *op.cit.*, 40, 47.

³⁵ Catriona McKinnon ja Dario Castiglione (ed.), *The culture of toleration in diverse societies: reasonable tolerance*. New York: Manchester University Press, 2009, 147.

³⁶ Silvia Kera, *Olla vaimult suur: humaansus. Hariduse humaniseerimine*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2007, 99- 100.

³⁷ Hälfdanarson, *op. cit.*, 15; McKinnon ja Castiglione, *op. cit.*, 72.

³⁸ McKinnon ja Castiglione, *op. cit.*, 72.

³⁹ Ülle Luisk (koost., toim.), *Läbivad teemad õppekavas ja nende rakendamine koolis*. I osa, 2010, 31, http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/www_ut/lt_kogumik_i.pdf. Külastatud 15.03.2013.

⁴⁰ Fetscher, *op. cit.*, 8- 9, 103.

⁴¹ McKinnon ja Castiglione, *op. cit.*, 158- 159.

Üks sallivuse paradokse on küsimus, kuidas saab moraalselt olla õige sallida seda, mis on moraalselt vale. Forst seletab, et siinkohal on sallivuse eelduseks teiste inimeste moraalse autonoomia austamine isegi siis, kui nende eetilised uskumused erinevad suuresti enda omadest. On moraalselt õige ja lausa nõutav sallida eetiliselt vastuvõtmatut, sest eetiliselt valeks peetu ei pruugi olla objektiivselt vale või ebamoraalne.⁴²

Sallivuse eeldusi tuleb seda arendama hakates silmas pidada. Sallimiseks tuleb inimesele luua võimalusi suhelda välismaailmaga ja puutuda kokku endast erinevaga. Tuleb kasvatada arusaama moraalsest autonoomiast, et võõrast ja teistsugust ei hinnataks ainult iseenda eetilisi tõekspidamisi arvestades. Oluline on tegeleda inimeste eneseteadvuse ja identiteedi tugevdamisega ning teistsuguse tutvustamisega, et ei tekiks hirmu ja kaitsereaktsiooni võõrale.

1.3. Sallivus ühiskonna ja isiku tasandil

Sallivuse puhul saab rääkida sallivusest ühiskonna või riigi tasandil ning üksikisiku tasandil. Mätlik leiab, et personaalset sallimist, kus inimesele mõni isik või tema iseloom ei meeldi, ei saa käsitleda.⁴³ Väljataga arvab, et on liiga palju nõuda, et inimesed oleksid ka oma eraelus läbinisti sallivad, see tähendab “ühtviisi vastuvõtlikud kõigile usutunnistajatele, maailmavaadetele ja eluviisidele.” Inimestel on Väljataga arvates õigus olla oma südames sallimatu mille iganes suhtes. Sealjuures ütleb ta, et samal ajal peab poliitiline süsteem tänapäeva demokraatlikus riigis olema salliv kõikide rahvaste, kultuuride, religioonide ja eluviiside suhtes ning et seadused peavad selle tagama. Sallivuse proovikiviks on kodanikuühiskond, kus ei tohiks, aga võib siiski esineda teistsuguste inimeste diskrimineerimist.⁴⁴ Fetscher nimetab sallivust asendamatuks demokraatlikuks vooruseks tänapäeva ühiskonnas ning tema

⁴² *Ibid.*, 81.

⁴³ Helen Eenmaa (koost., toim.), Eesti filosoofia: mis see on? Kogumik sellest, millest kõneldakse siis, kui kõneldakse eesti filosoofiast. Tallinn: SE&JS, 2002, 57- 58.

⁴⁴ Kurg, *op. cit.*, 52- 54.

arvates ei ole sallivus kaasa sündinud, vaid “kordaläinud sotsialiseerimise tulemus”.⁴⁵

Nüüdisaegse ühiskonna sallivust nimetab Walzer ka postmodernseks sallivuseks. Ühiskonnas, kus on palju sisserändajaid ja palju kultuure, võib erinevusi kohata igal sammul. Erinevus pole enam ainult ühiskonnas, vaid jõuab juba perekondadesse, kus tuleb sallida teisest rahvusest, teise kultuuri ja vaadetega uut perekonnaliiget või sugulast. Veelgi enam: Walzeri sõnul jõuab teistsugusus lausa üksikinimeste sisse ning iseenda lõhenenud vaadete suhtes tuleb olla salliv ja teha kompromisse. Sellises olukorras hakkab aina enam kujunema ühiskond, kus vastandsõnad “meie” ja “nemad” ei oma enam endist tähtsust.⁴⁶

Demokraatlikes riikides on üldjuhul seadusega tagatud kõigi inimeste võrdsus. Poliitiline süsteem on küll salliv, kuid selle realiseerumine sõltub paljuski riigis elavatest inimestest, sest sallimatuse korral leiab alati võimalusi diskrimineerimiseks. Et ametlikult sallivas riigis oleks üheteaegu salliv ühiskond, on oluline sallivus üksikisiku tasandil.

1.4. Sallivuse piirid

Sallimisteesmasid käsitledes jõuavad kõik autorid küsimuseni, kas tuleks olla salliv sallimatuse suhtes. Paradoksaalsel kombel on sallimatus nii salliv kui sallimatu hoiak sallimatuse suhtes. Nimelt olles salliv sallimatuse suhtes võidakse tahtmatult kaasa aidata teiste inimeste sallimatusele.⁴⁷ Nii jõuavad kõik autorid järeldusele, et sallimatuse suhtes ei tule salliv olla.

Arvamust, et sallimatutel pole õigust kurta selle üle, et neid ei sallita, põhjendab Fetscher sellega, et enda poolt tunnustatud põhimõtteid rikkudes kaotab isik õiguse kurta, kui tema suhtes samu põhimõtteid rikutakse⁴⁸ ning Notturmo sellega, et kui sallida koguni ebaõiglust, tapmisi, vabaduse piiramist ja muud säärast, võivad

⁴⁵ Fetscher, *op. cit.*, 16, 98.

⁴⁶ Walzer, *op. cit.*, 128- 13.

⁴⁷ Kurg, *op. cit.*, 22, 50.

⁴⁸ Fetscher, *op. cit.*, 89.

sallimatud sallivad lõppkokkuvõttes lausa füüsiliselt hävitada.⁴⁹ Seega ei tuleks sallimatust kui sallivust ohustavat ideoloogiat tunnustada.⁵⁰ Tuleks olla tolerantne inimeste ja rühmade suhtes, kes ei soovi olla ja elada meie moodi, kuid ei ürita meid ka oma usku pöörata, ning intolerantne nende inimeste ja rühmade suhtes, kellel on eesmärk allutada kogu ühiskond oma võimule ja reeglitele ning see oma arusaamade järgi ümber ehitada.⁵¹

1.5. Sallivuse vajalikkus

Inimestele tundub ideaalne, kui kõik räägiksid sama keelt ja tunnistaksid sama usulahku. Samuti tundub ideaalne ja turvaline olla sallimatu kõige suhtes, mis on võõras ning tekitab ebakindlust.⁵² Kui jätta välja sallimatute sallimine, on tolerantus siiski nii ühiskonnale kui indiviidile kasuks. Oberdieki väitel ei tahaks inimesed tegelikult elada homogeenses ühiskonnas, kus puuduksid erinevused ja kired. Pluralistlikes multikultuursetes ühiskondades, mis soovivad olla vabad rõhumisest, vägivallast ja alandamisest, on sallivus aga asendamatu.⁵³ Multikultuursus on ühiskonna rikkus, kuid multikultuursest ühiskonnast, kus kõrvuti eksisteerib palju erinevaid kultuure, on sammu võrra veel rikkam interkultuurne ühiskond, “kus erinevate kultuuride esindajate vahel toimub ka interaktsioon”.⁵⁴ Sallivus on selle vältimatu eeldus.

Sallimine võimaldab erineva ajaloo, tavade ja kultuuriga inimgruppide rahulikku kooseksisteerimist, ning kuna sallimatus võib viia verevalamiseni, ütleb Walzer ka, et sallimine on elu alus.⁵⁵ Sallivus on ajaloos üldiselt taganud rahulikud perioodid samas kui sallimatus on peaaegu alati viinud konflikti või sõjani.⁵⁶ Liberalistid väidavad, et tolerantne ühiskond on loovam ja innovaatisem, vastuvõtlikum uutele avastustele ja uurimustele; ühiskond on rahuarmastav, heaolu

⁴⁹ Kurg, *op. cit.*, 21.

⁵⁰ Eenmaa, *op. cit.*, 63.

⁵¹ Kurg, *op. cit.*, 95- 96.

⁵² *Ibid.*, 64.

⁵³ Oberdiek, *op. cit.*, 4, 23.

⁵⁴ Mari- Helene Kaber ja Helena Uri (toim.), *Solidaarne kool*. I.k.: s.n., 2008, 25.

⁵⁵ Walzer, *op. cit.*, 12, 16.

⁵⁶ Lévai ja Vese, *op. cit.*, XIII.

pakkuv ning humaanne. Siinkohal on küll sallivat ühiskonda idealiseeritud, kuid ilmselt on sellel tõepõhi all.⁵⁷

Inimene tahab elada ühiskonnas rahuldamiseks loomupärast suhtlemisvajadust. Sotsiaalsetes suhetes on igale inimesele sallivus vajalik. See tekitab usaldust, valmistab inimesi ette kompromissiks ja koostööks ning muudab nad seltsivaks ja sõbralikuks, lõpptulemusena rõõmsaks. Sallivus paneb inimest teistsugusust ja erilisust märkama, sügavalt analüüsima ning mitmekülgsest hindama.⁵⁸ Sallivus on veel kohanemine, tänapäevale omaste kiirete muutustega sammu pidamine. Peeter Ernitsi sõnul põlevad läbi just need inimesed, kes ei suuda olla avatud ja sallivad üha uutele partneritele, kellega päevast päeva kokku puututakse, ning on selle asemel võõristavad ja vaenulikud.⁵⁹

Sallivus on kasulik nii sallijale kui sallitavale, luues kõigile parema ühiskonna. Selline ühiskond pole mitte ainult turvaline ja rahuarmastav, vaid ka mitmekülgne, arenev ja põnevust pakkuv. Erinevate kultuuride esindajad suhtlevad omavahel huviga, inimesed muutuvad avatuks ja rõõmsaks, on valmis koostööks.

⁵⁷ Hålfdanarson, *op. cit.*, 2.

⁵⁸ Kera, *op. cit.*, 99, 103, 105.

⁵⁹ Kurg, *op. cit.*, 65.

2. VÄLISMAALASED JA VÄHEMUSRAHVUSED EESTIS

2.1. Välismaalaste ja vähemusrahvuste esindajate hulk

Rahvaloenduse andmetel elas Eestis 2012. aasta alguse seisuga lisaks venelastele alaliselt (so vähemalt 12 kuud) 73 946 muust rahvusest inimest, kokku 5,5% Eesti rahvastikust. Peale eestlaste ja venelaste olid kolm kõige suuremat rahvusgrupp 2012. aastal ukrainlased, valgevenelased ja soomlased. Teisi rahvusi oli juba oluliselt vähem. Arvuliselt neljanda koha võttis enda alla grupp “muud rahvused”.⁶⁰

Tabel 1. Rahvaarv rahvuse järgi, 1. jaanuar 2012⁶¹

Rahvused kokku	1,339,662
Eestlased	924,966
Venelased	340,750
Ukrainlased	27,351
Valgevenelased	15,163
Soomlased	10,369
Tatarlased	2,413
Lätlased	2,171
Poolakad	1,972
Juudid	1,738
Leedulased	2,029
Sakslased	1,910
Muud rahvused	8,830

Lisaks üleloendatud muust rahvusest inimestele, kes võisid olla kodanikud, aga ei pruukinud, räägitakse veel Eestis viibivatest välismaalastest, kes ei ole Eesti kodanikud, kuid kellel on elamisluba või muu seaduslik alus (näiteks viisa) Eestis viibimiseks.⁶² Nende kohta eraldi statistikat pole tehtud ning raske on öelda, palju neid hetkel Eestis viibib.

⁶⁰ Rahvaarv rahvuse järgi. Eesti Statistika, 2012, <http://www.stat.ee/34267>. Külastatud 7.03.2013.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Välismaalaste seadus (09.12.2009). RT I 2010, 3, 4. Viimati muudetud 23.02.2011 RT I, 23.03.2011, 2. <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011053>, §3, §43. Külastatud 7.03.2013.

2.2. Immigratsiooni piirarvud

Välismaalaste taotletavate tähtjaliste elamislubade hulk on reguleeritud piirarvudega. Nimelt ei tohi Eestisse sisserändavate välismaalaste arv ületada 0,1 protsenti Eesti alalisest elanikkonnast.⁶³ Seda täpsustab siseministri määrus, mille kohaselt näiteks 2013. aastal väljastati 1000 elamisluba nii, et 500 võis väljastada aasta esimesel ning 500 aasta teisel poolel.⁶⁴ Sealjuures ei arvestata sisserände piirarvu täitumise arvutamisel tervet hulka §115 loetletud isikuid, näiteks “Eesti kodaniku ja Eestis elamisloa alusel elava välismaalase abikaasa, kellele antakse elamisluba elama asumiseks abikaasa juurde”, samuti muid pereliikmeid, kes soovivad asuda elama lähedase sugulase juurde. Ka õppimise ja teadustöö eesmärgil Eestisse tulevaid välismaalasi ei loeta piirarvu täitvateks isikuteks. Huvitaval kombel ei täida sisserände piirarvu veel Ameerika Ühendriikide ja Jaapani kodanikud. Välismaalasi, kes on juba elamisloa saanud, kuid selle lõppemisel pole Eestist lahkunud, ei loeta samuti sisserände piirarvu täitumise hulka.⁶⁵ Piirarvudega ei ole reguleeritud Eestis ajutine (kuni 6 kuud) viibimine ja töötamine.⁶⁶

2.3. Pagulased

Lisaks muust rahvusest Eesti kodakondsusega inimestele ning elamislubade või viisaga siin viibivatele välismaalastele on Eestil olles 1997. aastal ühinenud 1951. aastal Genfis vastuvõetud pagulasseisundi konventsiooniga kohustus pakkuda kaitset ka pagulastele.⁶⁷ Täna on sotsiaalministeeriumi hallatav varjupaigataotlejate

⁶³ *Ibid.*, §113.

⁶⁴ 2013. aasta sisserände piirarvu ajaline jaotus aasta piires (31.01.2013). RT I, 05.02.2013, 4. <https://www.riigiteataja.ee/akt/105022013004>, §1. Külastatud 8.04.2013.

⁶⁵ Välismaalaste seadus, *op. cit.*, § 115.

⁶⁶ *Ibid.*, §106.

⁶⁷ Pagulasseisundi konventsiooni ja 31. jaanuari 1967. aasta pagulasseisundi protokolliga ühinemise seadus (19.02.1997). RT II 1997, 6, 26. <https://www.riigiteataja.ee/akt/25263>, §1. Külastatud 7.03.2013.

vastuvõtukeskus Illukal, Ida-Virumaal, kuhu mahub korraga kuni 35 pagulast.⁶⁸ 2012. aasta lõpu seisuga oli Eestile alates 1997. aastast esitatud ainult 349 varjupaigataotlust samal ajal, kui näiteks ainuüksi 2012. aastal esitati Rootsis 36 526 ja Soomes 3129 varjupaigataotlust.⁶⁹ Eesti vähestest taotlejatest saavad omakorda väga vähesed varjupaiga. 2012. aasta jaanuari seisuga oli neid inimesi olnud ainult 55. Neist 15 on Afganistanist, 9 Sri Lankalt, 8 Vene föderatsioonist ja 5 Valgevenest, ülejäänud pagulasi teatud riigist on 1 või 2. Nende arvudega on Eesti ülejäänud Euroopa riikidega võrreldes üks väikseima pagulaste arvuga riike.⁷⁰

2.4. Vähemusrahvuste, välismaalaste ja uusimmigrantide elu reguleeriv seadusandlus

Eestis elavaid eestlastest erineva rahvusega inimesi kaitsevad mitmed seadused. Näiteks tagab vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus vähemusrahvustesse kuuluvate inimeste kultuurialased õigused,⁷¹ Eestis elavate välismaalaste õiguslik seisund on fikseeritud välismaalaste seaduses,⁷² 1951. aasta Genfi pagulasseisundi konventsioon, millega Eesti liitus 1997. aastal, määrab ära pagulase õigusliku seisundi,⁷³ seda täpsustab välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus.⁷⁴ Viimase kolme puhul on õiguste juures kirjas ka vastavate isikute kohustused, millest põhilisim on järgida Eesti riigi põhiseaduslikku korda ja õigusakte.⁷⁵ Välismaalaste

⁶⁸ Vastuvõtukeskus. Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskus, (kuupäev puudub), <http://www.ivv.ee/index.php?tid=ldsLXYdLUdkzlds8gXXHXdLif99kaa0k0Zod6k8Z>. Külastatud 7.03.2013.

⁶⁹ Pagulased. Pagulased, (kuupäev puudub), <http://humanrights.ee/pagulane>. Külastatud 26.03.2013.

⁷⁰ Pagulased Eestis. Eesti Pagulasabi, (kuupäev puudub), <http://www.pagulasabi.ee/pagulased-eesis/>. Külastatud 7.03.2013.

⁷¹ Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus (26.10.1993). RT I 1993, 71, 1001. Viimati muudetud 19.06.2002 RT I 2002, 62, 376. <https://www.riigiteataja.ee/akt/182796>. Külastatud 7.03.2013.

⁷² Välismaalaste seadus, *op. cit.*

⁷³ Pagulasseisundi konventsioon (27.07.1951). RT II 1997, 6, 26. <https://www.riigiteataja.ee/akt/78623>. Külastatud 7.03.2013.

⁷⁴ Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (14.12.2005). RT I 2006, 2, 3. Viimati muudetud 25.11.2010 RT I, 09.12.2010, 1. <https://www.riigiteataja.ee/akt/109122010004>. Külastatud 7.03.2013.

⁷⁵ Välismaalaste seadus, *op. cit.*, §11; Pagulasseisundi konventsioon, *op. cit.*, artikkel 2; Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus, *op. cit.*, §11.

seadus tagab Eestis viibivale välismaalasele “Eesti kodanikuga võrdsed õigused ja vabadused, kui põhiseaduses, käesolevas seaduses, muus seaduses või Eestile siduvas välislepingus ei ole sätestatud teisiti”.⁷⁶ Lisaks sellele on 2008. aastal Eestis vastu võetud võrdse kohtlemise seadus, mis ütleb kohe esimeses paragrahvis, et “seaduse eesmärk on tagada isikute kaitse diskrimineerimise eest rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi, nahavärvuse, usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel”.⁷⁷ Niisiis on vähemalt seaduse järgi mujalt tulnud inimestel suurelt jaolt samad õigused kui eestlastel, neid tuleb kohelda võrdselt eestlastega ning nende diskrimineerimine on seadusevastane. Välismaalastele kui Eesti kodakondsuseta inimestele⁷⁸ ei laiene vaid kodanikuõigused.

2.5. Diskrimineerimine Eesti ühiskonnas

Sügisel 2012 ilmus “Eesti Päevalehes” rida artikleid ja arvamusi väliseestlaste, välismaalaste, immigrantide ja pagulaste teemadel.⁷⁹ Uganda diplomaat Mirjam Blaak rääkis Aafrika põgenike olukorrast ning väitis neid Eestisse tulevat siiski äärmises hädas. Blaaki sõnul peavad Aafrika põgenikud Eestis taluma palju diskrimineerimist. Rõhutades riigi rolli oma rahva harimises pagulaste teemadel käis Blaak välja idee luua selleks koolidesse programme ning lasta pagulastel endil külastada koolitunde

⁷⁶ Välismaalaste seadus, *op. cit.*, §10.

⁷⁷ Võrdse kohtlemise seadus (11.12.2008). RT I 2008, 56, 315. Viimati muudetud 14.06.2012 RT I, 02.07.2012, 8. <https://www.riigiteataja.ee/akt/102072012012>, §1. Külastatud 7.03.2013.

⁷⁸ Välismaalaste seadus, *op. cit.*, §3.

⁷⁹ Nt: Riin Aljas, Vestlusring: kuidas me tagasi tulime, Eesti Päevaleht Online, 8.09.2012, <http://www.epl.ee/news/arvamus/vestlusring-kuidas-me-tagasi-tulime.d?id=64936064>. Külastatud 7.03.2013.

Kadri Ibrus, Kes sa oled, Eestis elav pagulane?, Eesti Päevaleht Online, 13.09.2012, <http://www.epl.ee/news/eesti/kes-sa-oled-eestis-elav-pagulane.d?id=64958392>. Külastatud 7.03.2013.

Kadri Ibrus, Ettepanek: viia Illuka pagulaste keskus Väike- Maarjasse, Eesti Päevaleht Online, 15.10.2012, <http://www.epl.ee/news/eesti/ettepanek-viia-illuka-pagulaste-keskus-vaike-maarjasse.d?id=65109528>. Külastatud 7.03.2013.

Gruusia arstid alustavad perega uut elu Haljalas, Eesti Päevaleht Online, 13.09.2012, <http://www.epl.ee/news/eesti/gruusia-arstid-alustavad-perega-uut-elu-haljalas.d?id=64958434>. Külastatud 7.03.2013.

Tuuli Jõesaar, Aafrikast saabunud laevajänes pääses takistamatult Tallinna peale uitama, Eesti Päevaleht Online, 14.09.2012, <http://www.epl.ee/news/eesti/aafrikast-saabunud-laevajanes-paaeses-takistamatult-tallinna-peale-uitama.d?id=64964288>. Külastatud 7.03.2013.

rääkimaks õpilastele oma elust, sellest, miks nad pidid kodumaalt põgenema. Nähes mustanahalist rääkimas inimlikult ja tundmas kõigile tuttavaid tundeid, aitaks see vähendada võõra hirmu ning mõista, miks jõuavad sellised inimesed Eestisse ja mida nad nii teel kui siin kohapeal läbi peavad elama.⁸⁰

Blaaki väidet, et Aafrika põgenikud peavad taluma palju diskrimineerimist, ei saa kontrollida, sest puudub vahend ja objektiivne statistika diskrimineerimise mõõtmiseks. Diskrimineerimine tähendab inimeste ebavõrdset kohtlemist nende rassi, soo, rahvuse, kultuuritausta või muu sarnase alusel.⁸¹ Definiitsioone võib anda mitmeid, ent kuidas uuritavad seda mõistet intervjuul või küsitluses tajuvad, on teine küsimus. Niisiis peab diskrimineerimisest rääkides alati silmas pidama, et sageli on tegu eelkõige tajumise küsimusega, mis on inimeseti väga erinev.

Samas on lisaks Aafrika pagulastele Eestis eelarvamusi ja diskrimineerimist tajunud ka mitmed muud välismaalased. Tartu ülikoolis 2012. aastal valminud pilootuurimus “Salliv Eesti. Erineva nahavärviga välisõppejõudude ja -tudengite kogemused” intervjuuris 11 välismaalast ja 1 Eesti-Keenia päritolu inimest, kelle kõigi Eestisse tuleku põhjuseks oli ülikool– nad viibisid või viibivad siin õppejõu, üliõpilase või teadustöö tegijana. Räägiti palju järele vaatamisest, aga ka tõuklemisest ja tõukamisest, järele hõikamisest, keskmise sõrmega näitamisest, teenindamisega viivitamisest ja toidupoodide turvameeste poolsest kõrgendatud jälgimisest. Suuremat füüsilist vägivalda polnud ükski 12st intervjueritavast kogunud ning üks intervjueritav leidis koguni, et diskrimineerimist Eestis ei esine. Uurimistulemused olid sageli vastuolulised– välismaalased pidasid eestlasi üldiselt tolerantseteks, teiselt poolt oldi kogetud negatiivset suhtumist, diskrimineerimist või kõrgendatud negatiivset tähelepanu.⁸² Nii kinnitas seegi uurimus, et arusaam, milles diskrimineerimine väljendub ning kas see Eesti ühiskonnas probleemiks üldse ongi, võib olla väga erinev.

⁸⁰ Kadri Ibrus, Uganda diplomaat: Eesti aafriklane on põgenik, Eesti Päevaleht Online, 14.09.2012, <http://www.epl.ee/news/arvamus/uganda-diplomaat-estti-aafriklane-on-pogenik.d?id=64964092>. Külastatud 7.03.2013.

⁸¹ Jüri Viikberg (toim.), Eesti rahvaste raamat: rahvusvähemused, -rühmad ja –killud. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1999, 409.

⁸² Forsel *et al.*, *op. cit.*, 18, 26– 30.

2011. aastal valminud justiitsministeeriumi uuringust “Rassi- ja võõravimm Eestis” selgus, et Eesti ühiskonnas puututakse igapäevaselt kokku muust rassist või rahvusest inimestega. Selgus, et 2,8% Eesti elanikest ei soovi koos töötada mõnest teisest rahvusest inimesega. Sisserände vastu olid tugevamalt madalama haridustasemega inimesed kui kõrge haridustasemega ning vanemad inimesed rohkem kui nooremad.⁸³ Forsel jt uurimistulemuste kohaselt peeti noori inimesi üldiselt tolerantsemateks, teiselt poolt olid enamus negatiivseid insidende just noorte eestlastega ning mainiti ka, et sageli on just vanemad inimesed välismaalastest siiralt huvitunud.⁸⁴ Isegi president Toomas Henrik Ilves on nentunud, et tema ja ta pere on tundnud Eestis intolerantsust lausa eestlaste endi suhtes juba pelgalt Eestist eemal elamise tõttu ning toob veel näiteid sellistest eestlaste diskrimineerimistest. President Ilves räägib sallivusprobleemide olemasolust Eestis nii erineva nahavärvi või seksuaalse orientatsiooni kui üleüldse millegi poolest erinevate inimeste suhtes.⁸⁵ OECD 2010. aasta uuring tolerantsusest vähemuste vastu asetab Eesti viimaste riikide hulka, kusjuures Eesti tolerantsusindeks oli pea kolmekordselt väiksem OECD keskmisest. Võrreldes 2007. aastaga on tolerantsus Eesti ühiskonnas langenud.⁸⁶

Objektiivselt mõõta sallimatust ja välismaalaste diskrimineerimist ühiskonnas on keeruline või ehk lausa võimatu. Siiski leiab töö autor, et kui on inimesi, kes tajuvad, et neid diskrimineeritakse, kui sallimatuse probleemist ühiskonnas kõneleb riigipea ning kui rahvusvahelised uuringud asetavad Eesti selles küsimuses paremusjärjestuse tahaotsa, on sallivuse arendamise vallas Eestis veel palju tööd teha.

2.6. Eesti valikud

Euroopa Liidu liikmesriigina ning üha enam rahvusvahelistuvas maailmas on Eestis tõusnud päevakorra riigi võrdlemisi range immigratsioonipoliitika. Arutletakse, kas

⁸³ Laineste *et al.*, *op.cit.*, 37.

⁸⁴ Forsel *et al.*, *op. cit.*, 28- 29.

⁸⁵ Kristina Traks, President: mujalt tulnuna kohtad Eestis mõnitamist ja negatiivsust, Juhtimine.ee, 18.10.2012, <http://eesti.info/uudised/uudis.php?uid=1458386>. Külastatud 7.03.2013.

⁸⁶ Tolerance. Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators. OECD Publishing, 2011, http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2011-30-en. Külastatud 9.04.2013.

senise joone jätkamine on otstarbekas ja õige või tuleks mingil moel immigratsioonipoliitikat leevendada. Lehte Roots si arvates ei peaks eestlaste immigratsioonipoliitika nii range olema, et "säilitada normaalselt funktsioneeriv ühiskond". Eestlased ise kasutavad võimalust Euroopa Liidu piires vabalt liikuda maksimaalselt palju ning Eesti ühiskond, mis pigem emigreerub ja väheneb, vajab Rootsi sõnul tippspetsialiste, oskustöölisi ning ülikoolidevahelist koostööd ühiskonna arengu jätkumiseks.⁸⁷ Rootsiaga jagavad arvamust teiste hulgas veel näiteks Jüri Mõis,⁸⁸ Jaan Pillesaar⁸⁹ või Priit Kutser, kellest viimane küll eelistab selgelt teatud rasse ja rahvusi.⁹⁰ 2013. aasta kevadel tegid ka ministrid Jaak Aaviksoo, Juhan Parts ja Ken-Marti Vaher ettepaneku välismaalaste seaduse muudatuseks nii, et Eestisse asuvad tippspetsialistid saaksid elamisloa kiiremini ja lihtsamini. Nad põhjendasid seda teatavate tippspetsialistide puudusega Eestis ning Eesti majandusliku konkurentsivõime kasvatamise olulise eeldusena.⁹¹ Jutt käis siiski Eestisse asumise lihtsustamisest vaid kõrgelt haritud tippspetsialistidele ning nende perekondadele. Samal ajal on mitmed Eesti juhtivpoliitikud selgelt immigratsioonipoliitika leevendamise vastu. Nii väljendasid oma arvamust 2011. aasta ETV "Valimisstuudios" nii Edgar Savisaar, Andrus Ansip, Mart Laar kui Aleksei Lotman. Eelkõige tuuakse põhjenduseks suure immigrantide arvuga kaasnevad ohud ja probleemid, mis praeguseid Eesti probleeme lahendavad ainult lühiajaliselt.⁹²

Käesoleva töö autor nõustub osaliselt Lehte Roots si arvamusega, et tugevaks

⁸⁷ Lehte Roots, Elamislubadest, kvootidest ja ärist, Eesti Päevaleht Online, 8.12.2011, <http://www.epl.ee/news/arvamus/elamislubadest-kvootidest-ja-arist.d?id=62930090>. Külastatud 7.03.2013.

⁸⁸ Jüri Mõis: avaliku sektori töötajad erasektorisse, immigratsioonipoliitika liberaalsemaks, Eesti Päevaleht Online, 19.10.2011, <http://www.epl.ee/news/online/juri-mois-avaliku-sektori-tootajad-erasektorisse-immigratsioonipoliitika-liberaalsemaks.d?id=60080385>. Külastatud 9.04.2013.

⁸⁹ Jaan Pillesaar, Teeme piirid tööjõule lahti, Äripäev Online, 19.12.2012, <http://www.ap3.ee/?PublicationId=31503ED6-39D4-4163-9D98-74AA1E3959CE&paperarticleid=0E0AAC4F-3AC2-4914-B010-D7B505C3B078>. Külastatud 9.04.2013.

⁹⁰ Priit Kutser, Eesti tulevane immigratsioonipoliitika, 5.12.2012, <http://kutser.blogspot.com/2007/12/eesti-tulevane-immigratsioonipoliitika.html>. Külastatud 9.04.2013.

⁹¹ Jaak Aaviksoo, Juhan Parts, Ken-Marti Vaher, Eesti talentidele avatuks, Postimees, 11.aprill, 2013, 12.

⁹² Katrin Jüriso, Poliitikud: immigratsiooni piiranguid ei tohi leevendada, ERR Uudised, 5.03.2011, <http://uudised.err.ee/?06225123>. Külastatud 9.04.2013.

jätksuutlikuks ühiskonnaks ei tohiks Eesti immigratsioonipoliitika olla liiga range, kuid samas peaks see siiski olema hoolega läbi mõeldud. Eesti oma väikese rahvaarvuga ei saa siiski avada oma piire kõigile immigrereeruda soovijatele, tõenäoliselt oleks siis õige pea muulaste arv Eestis mitmekordselt suurem eestlaste endi arvust. Teiselt poolt ei saaks Eesti end ka täielikult sulgeda välismaailmale. Euroopa Liidu liikmesriigi ja vabade reisimisvõimaluste tagajärjel loovad paljud eestlased perekonna välismaalastega ning Eesti Vabariigi põhiseaduse §27 alusel, mis kaitseb perekonda ja selle õigust olla koos,⁹³ peab arvestama, et neil välismaalastel on õigus Eestis elada. Samamoodi on Eesti arengu koha pealt olulised õpetamis- või teadustöö eesmärgil Eestis viibivad professorid, niisamuti välistudengid. Genfi konventsiooniga liitununa on Eestil kohustus vastu võtta ka inimesed, kes omal maal on mingil põhjusel ohus. Lisaks on Eestis muust rahvusest inimesi veel ajaloolistel põhjustel, kellel on õigus oma rahvust ja kultuuri siin säilitada. Need ja mitmed muud juhud on Eestisse toonud ja toovad edaspidigi muust rahvusest, teise nahavärvi, religiooni, keele, kultuuri ja mõtteviisiga inimesi.

Eesti on multikultuurne ning multikultuursus Eesti ühiskonnas ainult suureneb. Seda arvamust väljendasid ka justiitsministeeriumi uuringu autorid, kes ütlesid, et tõenäoliselt hakkab Eestiski Euroopa Liidu riikidele sarnaselt kasvama uute vähemusrühmade osakaal.⁹⁴ Kui 1990. aastatel ja uue aastatuhande algul oli Eesti põhiprobleemiks vene rahvusest inimeste integreerimine ühiskonda, siis nüüdseks on Eestil püsijäämiseks uus väljakutse õppida rahumeelselt elama kõrvuti eri rahvusest ja kultuuridest inimestega, integreerida nad meie ühiskonda ning panna selline ühtne teineteist toetav kooseksisteerimine tööle Eesti riigi kasuks. See kõik saab alguse sallivast suhtumisest endast erinevate inimeste suhtes.

⁹³ Paragrahv 27. Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne, 2012, <http://www.pohiseadus.ee/pg-27>, p 9, 10, 16, 19- 19.3. Külastatud 8.03.2013.

⁹⁴ Laineste *et al.*, *op.cit.*, 38.

3. SALLIVUSE KUJUNDAMINE KOOLI ÜLESANDENA

3.1. Väärtuste edasiandmise küsimus

Küll väikese vahega 2000. aastate algul, on väärtuskasvatus viimase 15 aasta jooksul Eestis oluline teema olnud. On räägitud väärtuste kriisist ning arutletud, kui palju peaks kool tegelema väärtuste edasiandmisega. Tänapäeva väga mitmekesistes ühiskondades on väärtused väga erinevad ning raske on leida ühiseid väärtusi, mida peaks kool noortes kasvatama.⁹⁵ Samade küsimuste üle on mõtisklenud mitmed välisautorid. Näiteks räägib Heyd sellest, et kuigi väärtuskasvatus on olnud osa haridusest läbi aegade ja ideoloogiate, on tänapäeva liberaalsemas kultuuris loobunud rääkimast moraalsest objektivismist või absolutismist. See on aga viinud teravate kahtlusteni ja kriitikani õpetatavate väärtuste suhtes.⁹⁶ Samal ajal otsivad inimesed sotsiaalset stabiilsust ja sidusust just väärtustest ning eeldavad, et koolis õpetatakse väärtusi, mis aga paneb õpetajad dilemma ette, sest erinevate huvigruppide väärtused on väga erinevad.⁹⁷ Arthur Brühlmeieri sõnul ei saa otsustada, et osad väärtused on kohustuslikud, see läheb tänapäeva vaimuga täiesti vastuollu.⁹⁸

Sealsamas toob aga Brühlmeier toob vastukaaluks värvika näite kaootilisest maailmast, kus meie tänased üldised väärtused ei oleks enam väärtused, ning küsib siis, kas selline maailm oleks vastuvõetav.⁹⁹ Endine Soome Vabariigi haridus- ja teadusminister Sari Sarkomaa leiab, et kooli üheks tähtsamaks ülesandeks ongi just väärtuste edasiandmine ning võtab selle kokku järgnevalt: “Milliseid väärtusi me lastele ja noortele edasi anname, sellise tuleviku me saame.”¹⁰⁰

⁹⁵ Margit Sutrop, Pille Valk ja Katrin Velbaum (koost.), *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused* 21. sajandi Eesti ja Soome koolis. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009, 7.

⁹⁶ McKinnon ja Castiglione, *op. cit.*, 196.

⁹⁷ Joan Stephenson *et al.* (ed.), *Values in education*. New York: Routledge, 1998, 4.

⁹⁸ Arthur Brühlmeier, *Kujundada inimest: 27 mosaiigikildu*. Tartu: Väike Vanker, 2009, 37.

⁹⁹ *Ibid.*, 47.

¹⁰⁰ Sutrop, Valk ja Velbaum, *op. cit.*, 26.

3.2. Kooli roll väärtuskasvatases

2008. aasta paiku elavnenud arutelud väärtuskasvatusest jõudsid kõigi autorite ja kõnelejate poolt (teiste hulgas Tõnis Lukas ja Margit Sutrop) selleni, et väärtuskasvatus on siiski kooli ülesanne. Ehkki väärtuste edasiandmisel peaks olema kõige suurem vastutus kodul, tuleb vaadata reaalselt olukorda, kus vanemad on sageli ülekoormatud ning neil pole oma lastele piisavalt aega. See veeretabki väärtuste edastamise ülesande kooli õlule.¹⁰¹

Väärtuskasvatusega on oluline tegeleda lapse- ja murdeeas. Lukas toob välja kooli tähtsust väärtuskasvatases just seeläbi, et koolis käib laps kõige tundlikumas eas.¹⁰² Sellega nõustub ka Sutrop rõhutades, et väärtuskasvatusest rääkides tuleks põhitähelepanu suunata just lastele ja noortele, sest see on noorte inimeste isiksuseks kujunemise aeg, mil neid saab mõjutada.¹⁰³ Lisaks ei ole koolis õpitav väärtusvaba ning seega on oluline, et teadvustataks väärtusküsimusi ning et väärtuskasvatust koolis peetaks teadmiste edastamisega võrdselt oluliseks.¹⁰⁴ Väärtused, teadmised ja oskused peaksid olema omavahel põimunud ning niimoodi õppetöö ühtseks eesmärgiks.¹⁰⁵

Nüüdseks on Eestis jõutud veendumusele väärtuskasvatuse vajalikkusest koolis. Vastu on võetud aastast 2011. kehtima hakanud uued riiklikud õppekavad, milles on varasemast enam tähelepanu pööratud ka neile küsimustele. Sellele lisaks on välja töötatud riiklik programm “Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013”, mis kinnitab veelgi, et väärtusi tuleb hoida ja arendada, sest selle “arendamise vajadusele osutavad nii laiapõhjalised uuringud, meedias ilmunud väärtusteemalised artiklid kui ka kodanike arvamused.”¹⁰⁶

¹⁰¹ *Ibid.*, 53.

¹⁰² *Ibid.*, 16.

¹⁰³ *Ibid.*, 6.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 61- 62.

¹⁰⁵ Luisk, *op. cit.*, 178.

¹⁰⁶ Riiklik programm “Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013”, *op. cit.*, 1.

3.3. Sallivus väärtusarenduse osana

Väärtusi võib tinglikult jaotada moraalseteks ja sotsiaalseteks väärtusteks. Sallivus loetakse vabaduse, demokraatia, õiguspõhisuse, solidaarsuse, vastutuse, rahvusluse, emakeele, kultuurilise mitmekesisuse ja soolise võrdõiguslikkuse kõrval sotsiaalsete väärtuste hulka.¹⁰⁷ Sallivuse õpetamise tähtsust eestlastele ja Eestis elavatele muulastele kultuuriliste erinevuste suhtes rõhutatakse riiklikus väärtusarenduse programmis.¹⁰⁸ Sallivus näitab inimese inimlikkust ja peaks seetõttu olema koolis õppetöö eesmärgiks.¹⁰⁹ Heyd räägib, et tänapäevases koolis, kus endiste väärtuste edasiandmise korrektsuses kaheldakse, muutuvad olulisimaks just nõ teisejärgulised väärtused nagu autonoomia, kriitiline mõtlemine, austus ja sallivus.¹¹⁰ Nigesen leiab, et tänapäeva koolis ongi keskseks väärtuseks tolerantsus, mis tuleneb asjaolust, et puuduvad ühiselt tunnustatud väärtused ja et igauks ehitab oma väärtussüsteemi ise üles.¹¹¹ Kera ja Brühlmeier näevad sallivust veel olulise eeldusena efektiivsele õppimisprotsessile. Salliv õpilane on avatud uut informatsiooni mitmekülgselt läbi analüüsima ning vastu võtma.¹¹² Nii võib sallivust näha mitte ainult väärtuskasvatuse osana, vaid koguni kooli õppe- ja kasvatustöö alusena.

3.4. Sallivusküsimus õppekavades

Nii põhikooli kui ka gümnaasiumi riiklik õppekava panevad oma üldosa esimese kolme paragrahviga paika kooli hariva ja kasvatava ülesande ning rolli väärtushoiakute kujundajana. Mõlema §2 ütleb, et kooli vastavas astmes kujundatakse “väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks.” Samuti on seal mõlemal juhul kirjas, et riiklikus õppekavas oluliseks peetud väärtused tulenevad “„Eesti Vabariigi põhiseaduses“, ÜRO

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ *Ibid.*, 3.

¹⁰⁹ Kera, *op. cit.*, 100.

¹¹⁰ McKinnon ja Castiglione, *op. cit.*, 196.

¹¹¹ Sutrop, Valk ja Velbaum, *op. cit.*, 261.

¹¹² Kera, *op. cit.*, 103; Brühlmeier, *op. cit.*, 59.

inimõiguste ülddeklaratsioonis, lapse õiguste konventsioonis ning Euroopa Liidu alusdokumentides nimetatud eetilistest põhimõtetest”. Ühiskondlike väärtuste all on seal ära toodud ka sallivus.¹¹³ II kooliastme lõpus eeldatakse, et õpilane “suhtub inimestesse eelarvamusteta, tunnustab inimeste, vaadete ja olukordade erinevusi”, III kooliastme lõpus laieneb see teistele kultuuridele: ”...omab ettekujutust ja teadmisi maailma eri rahvaste kultuuridest, suhtub teistest rahvustest inimestesse eelarvamustevabalt ja lugupidavalt”.¹¹⁴ Gümnaasiumi lõpetajalt eeldatakse juba, et ta “mõistab eesti kultuuri Euroopa ja teiste rahvaste kultuuri kontekstis; mõistab, väärtustab ja austab oma ja teiste rahvaste kultuuritraditsioone” ning “käitub tolerantselt”.¹¹⁵

Nii põhikooli kui gümnaasiumi riiklikus õppekavas on kaheksa läbivat teemat. Luisk ja Ots õigustavad läbivate teemade olemasolu olukorraga, kus ainekeskne õpetus ei võimalda sageli tegeleda tänapäevase maailma aktuaalsete probleemidega nagu näiteks HIV kiire levik, terrorism, internetiohud jpm. Läbivad teemad annavad võimaluse aktuaalset ja reaalselt maailma koolitundidesse tuua.¹¹⁶ Läbivate teemade õpetuste viisidest räägitakse ka põhikooli riikliku õppekava seletuskirjas.¹¹⁷ Üheks kaheksast läbivast teemast on “Kultuuriline identiteet”, mille sisuks on mõlema õppekava puhul õpilase kujunemine kultuuriteadlikuks eri kultuure väärtustavaks inimeseks, kes on kultuuriliselt mitte ainult salliv, vaid ka koostööaldis. Õpilasi suunatakse tundma õppima ja mõistma eri kultuuride eripära, teadvustama maailma kultuurilist mitmekesisust, olema teiste kultuuride suhtes lugupidav ja salliv, taunima diskrimineerimist ning mõistma kultuuridevahelise suhtelmise ja koostöö olulisust.¹¹⁸ Läbivaid teemasid, sealhulgas teemat “Kultuuriline identiteet” vaadeldakse lähemalt

¹¹³ Põhikooli riiklik õppekava, *op. cit.*, §2-4.

Gümnaasiumi riiklik õppekava, *op. cit.*, §2-4.

¹¹⁴ Põhikooli riiklik õppekava, *op. cit.*, §9- 10.

¹¹⁵ Gümnaasiumi riiklik õppekava, *op. cit.*, §5.

¹¹⁶ Luisk, *op. cit.*, 11.

¹¹⁷ Seletuskiri põhikooli riikliku õppekava määruse eelnõu juurde, 2010, 11, <http://www.hm.ee/index.php?0511290>. Külastatud 28.02.2013.

¹¹⁸ Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 12. Läbivate teemade kavad, 2011, https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1200/9201/1009/VV1_lisa12.pdf. Külastatud 28.02.2013. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 13. Läbivate teemade kavad, 2011, https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1200/9201/1002/VV2_lisa13.pdf. Külastatud 28.02.2013.

2010. aasta mahukas artiklite kogumikus “Läbivad teemad õppekavas ja nende rakendamine koolis”.¹¹⁹

3.5. Ajalooõpetus sallivuse kujundajana

Ükskõik, mis õppeainega on tegu, tekib tundides ikka võimalusi hinnata ja arutleda inimeste eetilise ja moraalse käitumise üle. Brühlmeier ütleb, et “hea õppetöö on alati ka kasvatav õppetöö.” Ta toobki esimesena välja ajalootunnid, kus väärtusi saab kasvatada analüüsides kas või suurte ajalooliste isikute tegevust.¹²⁰ Saab arutleda, kas isiku teod ning otsused olid eetilised ja kuhu tema sellised valikud viisid. Ajalugu on ju täis näiteid, kus sallimatus viis traagiliste tagajärgedeni, mida on tunnis hea käsitleda. Gallagher leiab, et ajalugu on võimas vahend mille iganes õpetamiseks.¹²¹ Väärtuste kasvatamiseks sobib ajalooõpetus hästi, kuna see võimaldab igat teemat käsitleda erinevatest perspektiividest ning paneb õpilasi mõistma, et hinnangut tohib anda ainult tuginedes faktidele ning võttes arvesse erinevaid vaatenurki. Lisaks annab ajalugu võimalusi tegeleda häirivate ja vastuoluliste teemadega, mis panevad õpilasi mõtisklema asjade üle nagu miks inimesed käitusid nii, nagu nad käitusid ja mis olid nende motiivid.¹²² Ajalugu aitab õpilastel mõista teisi kultuure, teiste inimeste arvamusi ja toimimisviise sõltuvalt teistsugustest tingimustest. On oluline õppida tundma võõrast ja seda aktsepteerida.¹²³ Empaatiavõime arenemiseks ning teiste inimeste ja enda paremaks mõistmiseks aitab sageli perspektiivi muutus.¹²⁴

Seisukohtadega, et ajalooõpetus on hea võimalus sallivuse kujundamiseks, on kooskõlas mõlema õppekava seletuskirjad, mis rõhutavad, et ajalootundide eesmärk on ajaloolise mõtlemise kõrval ka väärtussüsteemi rikastumine ja sallivuse

¹¹⁹ Luisk, *op. cit.*; Juta Jaani ja Ülle Luisk (koost., toim.), Läbivad teemad õppekavas ja nende rakendamine koolis. II osa, 2010, http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/www_ut/lt_kogumik_ii.pdf. Külastatud 15.03.2013.

¹²⁰ Brühlmeier, *op. cit.*, 59- 62.

¹²¹ Carmel Gallagher, History teaching and the promotion of democratic values and tolerance: a handbook for teachers. Strasbourg: Council for Cultural Co-operation, 1996, 16- 17, 19- 20.

¹²² *Ibid.*, 27- 28.

¹²³ Sutrop, Valk ja Velbaum, *op. cit.*, 391.

¹²⁴ *Ibid.*, 58.

kujunemine.¹²⁵ Pikemalt on sotsiaalainete ja veel kitsamalt ainult ajaloo õppe- ja kasvatusesmärgid lahti kirjutatud mõlema õppekava lisas 5 “Sotsiaallained”. Näiteks kohe punkt 1.1. alt võib mõlema puhul välja lugeda, et kooli lõpuks õpilane “tunneb kultuurilist eripära ning suhtub lugupidavalt individuaalsetesse, kultuurilistesse ja maailmavaatelistesse erinevustesse juhul, kui need pole inimsusevastased”. Küll väiksemate omavaheliste erinevustega loeb mõlema õppekava lisast 5 välja samu mõtteid ka ajalooõpetuse tähtsuse kohta sallivuse kujundajana seal, kus on kirjas, mida ainevaldkonna õppeainete õppega taotletakse, mida ainevaldkonna ained toetavad ja mida nende kaudu õpitakse, mis on ajaloo õppe- ja kasvatusesmärgid, mida suunatakse õpilasi ajalootundides tegema ning milliseid oskusi ajalooõpetuse kaudu kujundatakse.¹²⁶

3.6. Õpetaja võimalused väärtuste kujundamisel

Põhikooli riikliku õppekava seletuskirjas rõhutatakse õpetaja kui alusväärtuste kujundamise võtmeisiku rolli, kes peab õpilastele andma isiklikku eeskujut ja pakkuma neile tuge nende väärtuste kujunemisel.¹²⁷ See mõte käib läbi pea kõigi teemat käsitletavate autorite aruteludest. Kuna õpetatakse “ainesisus sisalduvaid väärtusi”, mitte ainesisu ja väärtusi eraldi, ei tohiks väärtuskasvatus olla õpetajatele lisakohustuseks.¹²⁸

Põhikooli riikliku õppekava seletuskirjas räägitakse ka ajaloo tundide metoodikast. Näiteks öeldakse, et kasutada tuleks mitmekesisest metoodikast, mis soodustab õpilaste aktiivset õppetegevuses osalemist. Samuti rõhutatakse õppekäikude, ekskursioonide ja muuseumide pedagoogiliste programmide tähtsust.¹²⁹ Sisuliselt sama kordub gümnaasiumi riikliku õppekava seletuskirjas. Natuke

¹²⁵ Seletuskiri põhikooli riikliku õppekava määruse eelnõu juurde, *op.cit.*, 23.

Seletuskiri gümnaasiumi riikliku õppekava määruse eelnõu juurde, 2010, 32, <http://www.hm.ee/index.php?0511290>. Külastatud 28.02.2013.

¹²⁶ Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 5, *op. cit.*

Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 5, *op. cit.*

¹²⁷ Seletuskiri põhikooli riikliku õppekava määruse eelnõu juurde, *op.cit.*, 6.

¹²⁸ Luisk, *op. cit.*, 178.

¹²⁹ Seletuskiri põhikooli riikliku õppekava määruse eelnõu juurde, *op.cit.*, 23.

täpsemalt räägitakse metoodikast mõlema õppekava lisades 5, kus on antud terve loetelu õppemeetodeid: “kasutatakse mitmekülgset õppemeetodite valikut rõhuasetusega aktiivõppemeetoditele: arutelud, diskussioonid, juhtumianalüüs, paaristööd, projektõpe, rollimängud, rühmatööd, väitlused, õpimapi ja uurimistöö koostamine, praktilised ja uurimistööd (nt töölehtede täitmine, loovtöö kirjutamine, infootsing teabeallikatest) jne”.¹³⁰ Gümnaasiumi riikliku õppekava lisas 5 on see loetelu veelgi pikem ja põhjalikum.

Õppemeetodite loetelust on aga vähe, et õpetaja oskaks efektiivselt siduda väärtuskasvatust ainetunniga. Mitmed autorid, teiste hulgas Tõnis Lukas rõhutavad koolituste tähtsust õpetajate abistamiseks selle tähtsa ülesandega hakkamasaamiseks.¹³¹ Ka “Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013” ütleb, et kuigi riiklikud õppekavad on praegu põhjalikult käsitletud väärtuste ja hariduse seost, ei ole sealt õpetajale abi selles, kuidas loetletud väärtused ja ainekavad omavahel kokku viia. Sealsamas rõhutatakse ka, et metoodika ja õppevara puudumise tõttu tulekski nüüd tegeleda metoodiliste materjalide väljatöötamisega, mis aitaks väärtuskasvatust eri õppeainetes läbi viia.¹³²

¹³⁰ Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 5, *op. cit.*

¹³¹ Sutrop, Valk ja Velbaum, *op. cit.*, 21; Stephenson *et al.*, *op. cit.*, 210.

¹³² Riiklik program “Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013”, *op. cit.*, 15, 17.

4. METOODILISI MATERJALE SALLIVUSE ARENDAMISEKS AJALOOTUNDIDES

4.1. Seletusi ja lähtekohti

Käesolevas peatükis väljapakutud metoodilised materjalid ajalootundideks põhinevad järgmisel seitsmel ajalooõpikul:

- Milvi Martina Piir, Inimesed ajas: ajalooõpik 5. klassile. I. Tallinn: Avita, 2008.
- Mait Kõiv, Milvi Martina Piir, Vanaaeg: ajalooõpik 6. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2010.
- Inna Põltsam-Jürjo, Juhan Kreem, Pärtel Piirimäe, Marika Mägi, Regina-Maria Blauhut, Kattri Ezzoubi, Keskaeg. II osa: ajaloo õpik 7. klassile. Tallinn: Avita, 2012.
- Tõnu Tannberg, Mati Laur, Olaf-Mihkel Klaassen, Allan Espenberg, Toivo Jullinen, Sigrid Abiline, Uusaeg: õpik 8. klassile. I osa. Tallinn: Avita, 2003.
- Tõnu Tannberg, Mati Laur, Olaf- Mihkel Klaassen, Allan Espenberg, Toivo Jullinen, Sigrid Abiline, Uusaeg: õpik 8. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2003.
- Einar Värä, Tõnu Tannberg, Ago Pajur, Lähiajalugu: õpik 9. klassile. I osa. Tallinn: Avita, 2004.
- Einar Värä, Tõnu Tannberg, Lähiajalugu: õpik 9. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2004.

Neist 6. ja 7. klasside ajalooõpikud on juba koostatud uue õppekava järgi, 5., 8. ja 9. klassi õpikud veel mitte. Käesoleva töö autor loodab, et töö materjalideks valitud teemad on siiski uutes õpikutes olemas. Vajadusel saab õpetaja teha vastavaid kohandusi metoodikas või materjalides. Niisamuti saab siin töös väljapakutud meetodeid ja mängu sageli kasutada väga mitmete teemade puhul. Töös on rõhutatud erinevate meetodite väljapakkumisele, mistõttu sama meetodit pole erinevate teemade puhul kasutatud. Õpetajad aga võivad mõelda, kuidas üht või teist mängu või ülesannet kasutada ka teiste teemade käsitlemisel ning meetodeid julgelt erinevate teemadega katsetada.

Inspiratsiooni ülesanneteks ja mängudeks saadi kahel viisil. Osadeks neist andsid inspiratsiooni konkreetsed mujalt loetud mängud, ülesanded või õpetamismeetodid. Nendeks olid:

1. Anu Raudsepp, Maaja Nagel, Agnes Allabert, Mängud ajalootunnis. Tartu: Raudpats, 2008. Lk 73- 98. Inspiratsiooniks materjalile 4.3.
2. Inna Põltsam- Jürjo, Ursula Vent, Pärtel Piirimäe, Marika Mägi, Regina-Maria Blauhut, Kattri Ezzoubi, Keskaeg. II osa: töövihik 7. klassile. Tallinn: Avita, 2012. Lk 10 ül 2. Inspiratsiooniks materjalile 4.4.
3. Milvi Martina Piir, Mait Kõiv, Vanaaeg: töövihik 6. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2010. Lk 23 ül 4. Inspiratsiooniks materjalile 4.7.
4. Carmel Gallagher, History teaching and the promotion of democratic values and tolerance: a handbook for teacher. Strasbourg: Council for Cultural Co-operation, 1996. Lk 47 p 5.9.9. Inspiratsiooniks materjalile 4.9.
5. Carmel Gallagher, History teaching and the promotion of democratic values and tolerance: a handbook for teacher. Strasbourg: Council for Cultural Co-operation, 1996. Lk 46 p 5.9.6. Inspiratsiooniks materjalile 4.11.

Teisteks mängudeks ja ülesanneteks saadi aga inspiratsiooni puhtalt õpikutes ja õppekavades esinevaid teemasid analüüsides otsides võimalusi sallivuse suurendamiseks ning pidades silmas muust rahvusest inimeste teemat.

Metoodiliste materjalide väljapakkumisel on lähtunud käesoleva töö peatükis 1.2. välja toodud sallivuse eeldustest. Andes õpilastele võimalusi perspektiivi muutuseks aidatakse neil paremini mõista ennast ja teisi inimesi ning arendada empaatiavõimet.¹³³ Empaatiavõime suurenemine aitab aru saada erinevate tingimuste mõjust inimeste arvamustele ja toimimisviisidele. Nii saab võõrast paremini mõista ja aktsepteerida.¹³⁴ Seepärast ongi töös eelkõige keskendutud meetoditele, mis panevad õpilasi olukordi erinevatest vaatenurkadest analüüsima. Arendatakse empaatiavõimet; õpitakse nägema motiive erinevate tegude taga, tausta ja päritolu mõju inimese

¹³³ Sutrop, Valk ja Velbaum, *op. cit.*, 58.

¹³⁴ *Ibid.*, 391.

olekule, mõtteviisile ja käitumistele; tajutakse eelarvamuste ja sallimatuse mõju endast erinevate inimeste eludele. Õpitakse tundma oma tundeid, aga ka teistes inimestes tekkivaid tundeid nende suhtes sallimatuse ilmutamisel. Selleks on palju kasutatud rollimänge, mis on head aitamaks mõista minevikus elanud inimeste perspektiivi.¹³⁵ Leidub aga veel teistsuguseid ülesandeid, näiteks kus õpilased näevad, kui palju on neid ümbritsevas keskkonnas ning lausa neis endis multikultuursust. Walzer on öelnud, et sallivuse kasvatamiseks piisab ka ainult usuliste ja etniliste sõdade värvikatest kirjeldustest.¹³⁶ Kitsendades seda mõtet sallimatuse põhjustatud olukordadele ajaloos, üritatakse käesolevaski töös anda värvikaid materjale ja värvikaid sisseelamisvõimalusi mängudes.

Kõigele lisaks arvestatakse lähtudes Valkist ja Fetscherist, et kuna enese avamiseks ja teiste kultuuride suhtes salliv olemiseks on vajalik eneseteadvus ja kindlus oma identiteedis,¹³⁷ on juba Eesti ajaloo põhjalik käsitlemine tunnis sallivuse kujundamine iseenesest, ükskõik, mis meetodit siis ei kasutata. Käesoleva töö autor ei pea vajalikuks sellega eraldi tegelemist, piisab, kui pidada meeles, et teadlikkus oma rahvuslikust kuuluvusest ning kindlus oma rahvas aitab kaasa sallivuse kasvule välismaalaste ja uusimmigrantide vastu. Niisamuti ei keskenduta siin sallivuse kujundamiseks kultuuriliste eripärade ja vööra tundmaõppimisele. Sallivuseks vajaliku silmaringi annab üldine kooliõpetus ning infoühiskond, kus õpetaja tähtsaim ülesanne on õpilastes ümbritseva maailma vastu huvi tekitada.

Väljapakutud metoodiliste materjalide rollimängudes ja grupitöodes võib õpetaja julgustada õpilasi olema loovad ja panema enda poolt juurde informatsiooni, mida neile pole ette antud. Õpetaja suunab ja täpsustab õpilaste ideid, et säiliks siiski reaalne pilt käsitletavast ajaloohetkest. Loovus ja fantaasia on olulised, sest eeldavad õpilaste suuremat sisseelamist rolli, läbi mille tulevad tunded ja erinevad vaatenurgad paremini välja.

Enamus ülesannete viimane punkt on “Võimalik arutelu”. Selle punkti läbiviimine tunnis sõltub nii ajalulistest piirangutest kui ka konkreetsest klassist. Iga

¹³⁵ Gallagher, *op. cit.*, 45.

¹³⁶ Walzer, *op. cit.*, 30.

¹³⁷ Luisk, *op. cit.*, 31; Fetscher, *op. cit.*, 8-9.

klass on omamoodi ning interaktiivsed mängud ja ülesanded võivad klassiti kulgeda väga erinevalt ning jõuda väga erinevasse kohta. On oluline, et õpetaja vestleks värskest saadud kogemustest klassiga ning seostaks seda tänapäevase olukorraga, eriti klassides, kus enamus ei pruugi ise osata näha seost ajaloost õpitu ja tänapäeva vahel. Kui mäng või ülesanne õnnestub, õpilased avaldavad palju mõtteid juba töö käigus ning on näha, et õpilased jäid tehtu üle mõttesse, ei pea töö autor vajalikuks ülesannet aruteluga lõpetada. Vahel võib sisemine mõtisklus ja analüüs avaldada palju suuremat mõju ning seosed tänapäevaga võivad tekkida ka alles hiljem.¹³⁸

4.2. Rühmatöö: Muutuv ühiskond

Klass: 9. klass

Õpik: Einar Värä, Tõnu Tannberg, Lähiajalugu: õpik 9. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2004, 139.

Aeg: 30 minutit

Vajaminevad vahendid: Ülesandelehed gruppidele (kokku 6).

Oodatavad tulemused

- Õpilased mõistavad, et väga erinevad inimesed võivad hästi hakkama saada kõrgetel ametikohtadel ning otsust kellegi sobivuse kohta mõnele positsioonile ei saa teha pelgalt tema soo, rassi, rahvuse, usundi või tausta põhjal.
- Õpilastes kujuneb arusaam vaadete, mõtteviiside ja normide muutumisest aja jooksul– mis täna võib eelarvamuste tõttu tunduda mõeldamatu, võib 100 aasta pärast olla igapäevane või lausa norm.

Töö käik

- Õpetaja jagab klassi kuueks rühmaks.
- Õpetaja jagab rühmadele kätte ülesandelehed nii, et iga ülesannet teeb 2 rühma.
- Õpetaja seletab ülesannet ja teatab tööks antava aja.

¹³⁸ Arutelu läbiviimisest, selle eesmärkidest ja protsessist vt lähemalt: Olga Schihalejev (koost.), Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses– miks ja kuidas? Tartu: Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2012, 36- 56.

- Grupid töötavad ülesande kallal. Õpetaja jälgib, et kõik grupiliikmed võtaksid tööst osa ning aitab vajadusel gruppe. (10 minutit)
- Igast grupist esitab 1 õpilane grupi koostatud kõne. (10 minutit)
- Õpetaja räägib lühidalt Vigdís Finnbogadóttirist ja Barack Obamast tuues neid näiteks presidentidest, keda veel 100 aastat enne nende ametisseastumist enamus inimesi ei oleks uskunud presidendina näha.

Ülesandelehed õpilastele

1. Aasta 1880. Olete grupp Prantsusmaa poliitikuid ning nagu toleaeelses Euroopas üldiselt, arvate ka teie, et naine ei sobi presidendiks. **Koostage** klassikaaslaste veenmiseks **lühike kõne** esitades võimalikult palju põhjendusi, miks üks naine ei sobiks Prantsusmaa presidendiks.

2. Aasta 1908. Olete grupp USA poliitikuid ning nagu toleaeelses USAs üldiselt, arvate ka teie, et mustanahaline inimene ei sobi presidendiks. **Koostage** klassikaaslaste veenmiseks **lühike kõne** esitades võimalikult palju põhjendusi, miks üks mustanahaline inimene ei sobiks Ameerika Ühendriikide presidendiks.

3. Aasta 2013. Olete grupp Eesti poliitikuid ning leiate, et islamiusuline araabia juurtega inimene ei sobiks Eesti presidendiks isegi siis, kui ta on Eestis sündinud ja Eesti kodakondsusega. **Koostage** klassikaaslaste veenmiseks **lühike kõne** esitades võimalikult palju põhjendusi, miks üks moslem ei sobiks Eesti presidendiks.

4.3. Rühmatöö: Põgenikud Eestist

Klass: 9. klass

Õpik: Einar Värä, Tõnu Tannberg, Lähiajalugu: õpik 9. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2004, 36- 37.

Aeg: 40 minutit

Vajaminevad vahendid: Materjalid põgenike mälestustega. Lugemise lihtsustamiseks võiks ühes grupis sama materjali olla 2- 3.

Oodatavad tulemused

- Õpilased teavad, kes on pagulased. Õpilased mõistavad pagulaste läbielamisi ja tegutsemismotiive ning saavad aru, miks pagulased oma kodumaalt lahkuvad ja teistesse riikidesse elama asuvad.
- Õpilased oskavad eestlastest põgenike lugusid üle kanda tänapäeva ning mõista tänaseid (sageli Kolmanda Maailma) põgenikke Euroopas või lausa Eestis.

Töö käik

- Õpetaja jagab klassi kuueks rühmaks, rühmas võib olla olenevalt klassi suurusest 2-5 õpilast.
- Õpetaja jagab rühmadele kätte materjalid.
- Õpetaja seletab ülesannet ja teatab tööks antava aja.
- Grupid töötavad ülesande kallal. Õpetaja jälgib, et kõik grupiliikmed võtaksid tööst osa ning aitab vajadusel gruppe. (15 minutit)
- Iga grupp esitab klassi ees oma telesaate. Vajadusel õpetaja parandab ja täiendab “põgenike” vastuseid. (15 minutit)
- Võimalik arutelu:
 1. Kas ka tänapäeval põgenevad inimesed oma riikidest? Miks? Kust ja kuhu?
 2. Milliseid raskusi võivad nemad teel kohata, kas need sarnanevad eestlastest põgenike läbielamistega?
 3. Kuidas võetakse neid vastu uues riigis? Millised katsumused võivad neid seal ees oodata?

Ülesanne õpilastele

Valmistuge esitama klassile lõiku Saksamaa Liitvabariigi/ Rootsi 1984. aasta vestlussaatest, kus saate külalisteks on pagulane või pagulaste perekond Eestist. Selleks:

1. Mõelge oma saatele sobiv nimi.
2. Lugege läbi teile antud osake pagulase mälestustest.
3. Mõelge välja 5-10 küsimust, mida saatejuht võiks pagulaselt või pagulase perekonnalt küsida nii, et vaataja saaks ülevaate nende läbielamistest kodumaalt lahkumisel.

4. Leidke küsimustele vastused. Kasutage selleks õpetaja antud materjali. Kui millestki teie tekstis juttu pole, mõelge loo täienduseks ise välja, millised olid teie ja teie perekonna läbielamised põgenemisel, katsumused paguluses võõras riigis ning unistused tuleviku suhtes.

5. Jagage rühmas rollid ning valmistuge klassile oma saadet näitama.

Abiks õpetajale

Kõikide mälestuste autorid pääsesid Eestist põgenema. Tekstilõikudes on rühmadel erinevad osad põgenemisest nii, et klassi peale kokku peaks saama tervikliku pildi viimastest tegemistest kodumaal, laevale saamisest ning laevareisist, Saksamaale jõudmisest ning põgenikelaagritesse suunamisest.

Õpilasi tuleb julgustada kasutama fantaasiat puuduva informatsiooni täitmiseks. Kuna mälestustest on õpilastele antud vaid üksikud lõigukesed ja informatsioon on lünklik, on lubatud kõik väljamõeldised, sh põgeniku pere või tänase elu kohta.

Õpilastele võib olla tarvis seletada materjalides esinevaid sõnu “apaatia” ja “sekundeerima” (grupp 4) ning “tsivilist” ja “barakk” (grupp 6).

Materjalid õpilastele

Grupp 1: Mall Jaakson

Selgitus: 1944. aasta jaanuaris tungisid Nõukogude väed Eestisse. Nõukogude lennukid pommitasid Narvat, Tallinnat ja Tartut ning Punaarmee liikus aina edasi Eesti aladele. 1944. aasta sügisel hakkasid eestlased sõjategevuse ja Nõukogude režiimi hirmus massiliselt põgenema Rootsi. Sajad inimesed hukkusid teel üle mere, aga enamus jõudsid kohale. Põgeneti ka Saksamaale, kust edasi siirduti mööda maailma laiali, enamasti Ameerika Ühendriikidesse, Austraaliasse, Kanadasse ja Suurbritanniasse. II maailmasõja lõpuks oli Eestist põgenenud inimeste arv 75 000-80 000.¹³⁹

“Isa oli Tallinnas ja otsis paadikohta, et Rootsi põgeneda. Ja ta korraldas asjad nii, et mina pidin enne Saksamaale minema ja seal tema Rootsi põgenemist ootama. /-

¹³⁹ Siin ja edaspidi mälestuse alguses olev selgitus: Seppo Zetterberg, Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2009, 518- 523.

--/ Põgenikuna Berliinis sain Stockholmist kirja, et isa on Rootsi jõudnud. Aga mina ei pääsenud minema. Iga nädal käisin ühe vanema härra juures, kes istus väikeses umbses toas, et kuulda: Rootsi viisat ei saa. Tulge järgmine nädal tagasi. Ja nii kuude kaupa. Samal ajal elasin koos berliinlastega läbi strateegilised õhurünnakud.

Mäletan üht õhtut Berliinis põgenikelaagris, soliidses kortermajas Friedrichstrasse jaama lähedal. Lähen majast välja ja üht tänavat mööda edasi. Pean käima keset tänavat, sest kahel pool on suits, kokkuvarisenud majad, leegid, katsutakse varemete alla jäänud inimesi päästa. /---/ On paar tundi pommitamise vaheaega. Varsti algab jälle.

Kui ma nüüd seda episoodi kodus mõnede sõprade juuresolekul õhtul lambapraadi süües jutustasin, hakkasin järsku nutma. Kuidas ma sellega küll nii palju aastaid olin oodanud! /---/

Järgmine mälestuspilt on viimaselt rongilt, mis Berliinist väljus. Rong hakkab liikuma ja meie selja taha jäävad plahvatavad pommid, tulekahjud, surnud. Liigume Rootsi poole. Olen õnnelik. /---/

Sel hetkel, kui seisin seal Stockhomi Keskraudteejaamas, stardijoonel, olid minu võimalused nullis. Vaene, isegi mitte naine, ilma perekonnata tütarlaps, üksik, rootsi keele oskuseta. /---/

Ülikoolis käia oli meie perekonnas enesestmõistetav. Kuigi selleks puudus raha. Isa, väsinud ja haige pärast põgenemist, suri juba meie esimesel aastal Rootsis. Tol ajal ei antud Rootsi kodakondsuseta isikule ei õppetoetust ega õppelaenu. /---/

Eesti oli maa, mida enam ei olnud. Raudeesriie oli läbipaistmatu. Ja Rootsi oli võõras ja teistmoodi, kuni ma hakkasin rootsi keelt õppima ja rootsi ilukirjandust lugema.”¹⁴⁰

Grupp 2: Ilmar Raamoti viimased päevad kodumaal

Selgitus: 1944. aasta jaanuaris tungisid Nõukogude väed Eestisse. Nõukogude lennukid pommitasid Narvat, Tallinnat ja Tartut ning Punaarmee liikus aina edasi

¹⁴⁰ Mall Jaakson, Minu suguvõsa lugu & Hispaania päevik: aastad 1975- 2010. Tallinn: SE&JS, 2012, 35- 39.

Eesti aladele. 1944. aasta sügisel hakkasid eestlased massiliselt põgenema sõjategevuse ja Nõukogude režiimi hirmus Rootsi. Sajad inimesed hukkusid teel üle mere, aga enamus jõudsid kohale. Põgeneti ka Saksamaale, kust edasi siirduti mööda maailma laiali, enamasti Ameerika Ühendriikidesse, Austraaliasse, Kanadasse ja Suurbritanniasse. II maailmasõja lõpuks oli Eestist põgenenud inimeste arv 75 000-80 000.

“Rudolph oli tulnud minult nõu küsima, mis edasi teha ja kuidas on üldolukord. Vastasin Panksepale, et kui ta ei kavatse jääda venelaste kätte, siis on paras aeg kari ja varandus maha jätta ning otsida võimalusi Eestist lahkumiseks. See oli minu nõuanne ka paljudele teistele. Inimesed olid lihtsalt ahastuses. Kerge oli teistele sellist nõu anda, kuigi ma teadsin iseendast, kuivõrd raske on jätta kogu oma elutööd venelastele ja minna tühjade kätega vastu teadmatule tulevikule. /---/

Muhumaal lahutati põgenike voolus perekonnast Rudolph Panksepa vanemad ja nad jäid maha Muhumaale. Rudolph, tema naine, kaks poega ja naise ema pääsesid vabasse maailma. /---/

Nüüd otsis mind üles Hugo Lintrop teatega, et Sergode paat väljub Rootsi sel ööl ja meil tuleb minna kella kümneks õhtul teatavasse kogumispunkti Viimsi ranna lähedusse. /---/ Nüüd pidin vabandama ja tunnistama, et mul on kindlustatud võimalus pääseda Saksamaale. Kuna minu perekond elas Saksamaal, siis eelistasin seda võimalust. Lahkusime teineteisele head reisi ja õnnelikku tulevikku soovides. /---/

Küllastasin siis viimast korda oma tädi Aino Tamme. Aino oli samuti reisivalmis nagu minagi, kuid tema sihtkohaks oli ette nähtud Rootsi. /---/ Aino jäi ka viimasest Rootsi minevast laevast maha. Ta mõrvati oma kodus 1945. aastal röövlite poolt. /---/

Maja ees ootas mind mu vana Vabadussõja-aegne sõber leitnant Arnold Rotberg. Ta oli teada saanud, et viibin oma korteris, ja tuli minuga jumalaga jätma. Rotbergi tervis kannatas Vabadussõjas saadud haavade tõttu. Ta oli otsustanud, tulgu, mis tuleb, kodumaale jääda. Veetsime paar tundi hüvastijätumeeleolus ja läksime lahku raske südamega, sest võimatu oli ette näha, mida saatus meile toob. /---/

Oli tunne, et meie enam “Warthelandile” ei pääse, sest see näis juba põgenejatest täis kiilunud olevat ja laeva treppi mööda voolas neid sinna järjest juurde. /---/ Lõpuks oli jõudnud meie järjekord laeva trepini. Asusime sealt üles minema, kui trepile ilmus Litzmanni esimese osakonna juhataja Aster. See teatas, et laev on viimase võimaluseni täis ja ükski ei pääse enam laevale.”¹⁴¹

Grupp 3: Ilmar Raamoti teekond ja saabumine Saksamaale

1944. aasta jaanuaris tungisid Nõukogude väed Eestisse. Nõukogude lennukid pommitasid Narvat, Tallinnat ja Tartut ning Punaarmee liikus aina edasi Eesti aladele. 1944. aasta sügisel hakkasid eestlased massiliselt põgenema sõjategevuse ja Nõukogude režiimi hirmus Rootsi. Sajad inimesed hukkusid teel üle mere, aga enamus jõudsid kohale. Põgeneti ka Saksamaale, kust edasi siirduti mööda maailma laiali, enamasti Ameerika Ühendriikidesse, Austraaliasse, Kanadasse ja Suurbritanniasse. II maailmasõja lõpuks oli Eestist põgenenud inimeste arv 75 000-80 000.

““Minden” oli põhiliselt kaubalaev, mistõttu olid ka selle köök, pesemisruumid ja käimlad ehitatud ainult laeva meeskonna tarveteks. Nüüd võis olla aga laeval paar tuhat või rohkem inimest. Oli arusaadav, et pesemisruumide sabas tuli seista kaua. /---/ Asusin selle sappa ja võtsin kaasa ka habemeajamistarbed. Ma polnud kuigi kaua sabas seisnud, kui nägime kõik, kuidas otse meie laeva suunas ligines madallennul, peaaegu merepinna ligidal kolm lennukit. Ei mäleta, kas keegi meist suutis midagi ette võtta, kui lennukid juba tulistasid kuulipildujatest laeva. Lendas ka üks torpeedo ja hetk hiljem olidki juba lennukid meie laevast üle lennanud ja kaugenesid suunda muutmata. Kostis veel vaid suur mürts, laev põrus ja laeva masinad lakkasid töötamast. /---/

Kiirelt levis kuuldus, et üks lennukitelt tulistatud torpeedo oli läbinud laeva korstna ja siis teisel pool laeva vees lõhkenud. Korstna ümber istujate hulgas pidi olema kuulipildujate laskudest surnuid ja haavatuid. /---/ Läksin vaatama olukorda

¹⁴¹ Ilmar Raamot, Mälestused. Tallinn: Varrak, 2013, 743- 748.

korstna juures, mis asus meist kaugemal. Tõepoolest, torpeedo oli läbinud korstna, selle tõendiks suur ümmargune auk korstna mõlemas seinas. Surnud ja haavatud olid juba ära koristatud. Ohvrid olid istunud ümber korstna asetatud pinkidel ja nautinud ilma. /---/

Jõudsime Gotenhafeni 22. septembril enne lõunat. Sadamas oli meid vastu võtmas grupp Saksa NSV mundris naisi. Nad jagasid kõigile saabujatele kohvi ja võileibu. /---/

Eestist põgenikele oli koostamisel transportrong. /---/ Transpordi sihtkohast polnud rohkem teada, kui et meid viiakse kuhugi Lõuna-Saksamaale ühte põgenikelaagrisse. Mind see jutt ei vaimustanud. /---/

Soovisin vältida sattumist mõnesse tundmata suurlaagrisse. Valmis otsus lahkuda põgenikerongilt esimesel võimalusel ja ilma kelleltki luba küsimata. /---/

Meie rong sõitis Hamburgi-Berliini teed, mida arvasin oma kavatsuse seisukohalt olevat vägagi soodne. Umbes tunniajase sõidu järel peatus meie rong ühes maajaamas. Nüüd ei olnud aega viita. Tõstisime kiirelt oma pakid jaamaesisele. /---/ Peale Pirni ja minu teisi rongilt mahahüppajaid ei olnud.”¹⁴²

Grupp 4: Juhan Gross

Selgitus: 1944. aasta jaanuaris tungisid Nõukogude väed Eestisse. Nõukogude lennukid pommitasid Narvat, Tallinat ja Tartut ning Punaarmee liikus aina edasi Eesti aladele. 1944. aasta sügisel hakkasid eestlased massiliselt põgenema sõjategevuse ja Nõukogude režiimi hirmus Rootsi. Sajad inimesed hukkusid teel üle mere, aga enamused jõudsid kohale. Põgeneti ka Saksamaale, kust edasi siirduti mööda maailma laiali, enamasti Ameerika Ühendriikidesse, Austraaliasse, Kanadasse ja Suurbritanniasse. II maailmasõja lõpuks oli Eestist põgenenud inimeste arv 75 000-80 000.

“Suuremaid takistusi teel siiski ei olnud ja lõpuks olime sadamas. Samas oli ka laev. See oli sadamas ainuke laev, mis paistis juba niigi ülerahvastatud, ent kuhu juhiti üha uusi inimesi. Täiendavat ruumi saadi pagasi, lisavarustuste ja isegi

¹⁴² *Ibid.*, 750- 754.

päästepaatide üle parda heitmise. Kui ida poolt kostuv kõmin muutus valjemaks ja laevalepürgijate voog lõppes, tõstis laev lõpuks ankru ja suundus pimedusse. Maa suunal oli näha tulekuma kadumist horisondi taha, sadamale tehti veel paar õhurünnakut, mille plahvatused laevani kostusid. Seejärel aga ümbritsesid meid vaid pimedus ja meri. Laev oli paksult rahvast täis– eestlased, sakslased, tsiviilisikud, sõdurid, noored ja vanad. Mõned karjusid, teised vandusid. Mõned uurisid murelikult, kuhu me suundume. Enamus tundis ilmselt sama mis minagi– täielikku apaatiat ja tavatut ükskõiksust. Ma ei hoolinud üldse, kuhu me sõidame või kas me üldse kuhugi jõuame. /---/

Kui idakaar hakkas uuesti valgenema, jälgisime seda kasvava ärevusega. Varsti on meie üksik ja kaitsetu laev hea märklaud vene allveelaevadele ja lennukitele, kes tegutsesid nüüd Läänemerel karistamatult. Kui koidu ajal oli veel siin-seal kuulda vestlusi, siis valguse saabumisega vaibusid need sosinaks. Inimesed jälgisid pingsalt taevast ja silmapiiri. Keskpäeval jõudsime paika, kus laial väljal hulpis laevajäänuseid ja vees oli näha õlilaike. /---/ Meres oli näha arvukalt surnukehi, kes rippusid veel päästevestide küljes. Paljud olid koledal kombel moondunud, mõned sidemetes, enamik aga paljad või haiglariietes. /---/

“Vaesed mehikesed,” lausus keegi minu lähedal, “see pidi olema haavatute laev, mis väljus sadamast eile pärastlõunal.”

Üks kähiseva häälega meremees lisas veel: “Milline see lõpp ka polnud, oli ta kiire. Näib, et päästepaate ega pääsenuid siin pole.”

Talle sekundeeris hüsteeriline naishääl: “Päästepaadid jäeti maha, nii nagu meiegi omad!” Rohkem ei räägitud.”¹⁴³

Grupp 5: Elmar Emu Saarniit

Selgitus: 1944. aasta jaanuaris tungisid Nõukogude väed Eestisse. Nõukogude lennukid pommitasid Narvat, Tallinnat ja Tartut ning Punaarmee liikus aina edasi Eesti aladele. 1944. aasta sügisel hakkasid eestlased massiliselt põgenema

¹⁴³ Juhan Gross, Kaotatud suvi: ühe noore mehe teekond Sangastest Cornwalli. Tallinn: Oomen, 2012, 181- 184.

sõjategevuse ja Nõukogude režiimi hirmus Rootsi. Sajad inimesed hukkusid teel üle mere, aga enamusi jõudsid kohale. Põgeneti ka Saksamaale, kust edasi siirduti mööda maailma laiali, enamasti Ameerika Ühendriikidesse, Austraaliasse, Kanadasse ja Suurbritanniasse. II maailmasõja lõpuks oli Eestist põgenenud inimeste arv 75 000-80 000.

“Sõjaolukorda jälgides oli septembri alguses igale rahvuslikult mõtlevale inimesele selge, et varsti jääb üle ainult kaks valikut. Kas lasta end saata Siberisse– kui üldse ellu jääd– ja seal siis vaevelda 15-25 aastat sunnitöölisena või lahkuda kodumaalt läände. Mina valisin teise tee. /---/

Võtsin juba varem valmis pakitud jalgratta, veel viimane kallistus pisarais emaga, kes kategooriliselt keeldus minuga koos tundmatusse tulevikku kaasa tulemast. Oma kolme kuu raha tahtsin koju jätta, aga ema sundis selle mulle siiski vägisi kaasa. Venelased ju niikuinii Saksa raha ei tunnista. /---/

Ilusa ilma tõttu viibisime pidevalt tekil ja tunnistasime pettunult sõsarlaev “Nordsterni” kiiret möödumist meie laevast. Kui “Nordstern” jõudis 150 meetri kaugusele meie laevast ette, tasandas ta kiirust ja pidas distantsi. 10 minutit hiljem nägime kohkunult hiigelsuurt tule- ja suitsusammast väljuvat laeva vasakust küljest, millele järgnes tugev plahvatus. Olime nagu soolasambad. Me ei uskunud oma silmi! Laeva võõr kadus mõne minuti jooksul merre. Ahter tõusis aeglaselt kõrgele üles ja vajus siis samuti kiiresti vetesügavusse. 5-6 minutiga oli kõik möödas.

Meie laeval algasid sireenid ning laev alustas kiiret siksaksõitu. Kahuripaad alustas pommitamist süvaveepommidega. Umbes tunniajalise siksaksõidu järel, mille jooksul laev tegi suure ringi, jõudsimme “Nordsterni” hukkamiskohale ja asusime päästma ellujäänuid. Seal jäi laev liikumatult paigale, olles niimoodi kindlasti heaks märklauaks järgmistele torpeedodele. Kahuripaad lasi välja umbes 20 süvaveepommi ja tuli siis samuti päästetöele. /---/ Meie laeva madrused tõmbasid veest välja 36 eestlast. Koos laevaga leidis märja haua umbes 500 põgenikku. Hukkunute koguarvu ei saa me kunagi teada. /---/

Saime teada, et maabusime Gotenhafenis, mis on praegune Poola linn Gdynia. /---/ Siis ma muidugi veel ei teadnud, et see oli lahkumine kodumaalt paljudeks aastakümneteks.”¹⁴⁴

Grupp 6: Hellar Grabbi

Selgitus: 1944. aasta jaanuaris tungisid Nõukogude väed Eestisse. Nõukogude lennukid pommitasid Narvat, Tallinnat ja Tartut ning Punaarmee liikus aina edasi Eesti aladele. 1944. aasta sügisel hakkasid eestlased massiliselt põgenema sõjategevuse ja Nõukogude režiimi hirmus Rootsi. Sajad inimesed hukkusid teel üle mere, aga enamus jõudsid kohale. Põgeneti ka Saksamaale, kust edasi siirduti mööda maailma laiali, enamasti Ameerika Ühendriikidesse, Austraaliasse, Kanadasse ja Suurbritanniasse. II maailmasõja lõpuks oli Eestist põgenenud inimeste arv 75 000-80 000.

“22. septembril 1944, minu viieteistkümnenda sünnipäeva hommikul, jõuab Saksa mereväe transpordilaev “Wartheland” Gotenhafeni sadamasse, pardal 3500 eesti põgenikku ja 180 haavatud Saksa sõdurit. Lahkusime Tallinnast 20. septembri õhtul, kaks päeva enne Punaarmee saabumist, ja olime sõjaohtlikul Läänemerel 36 tundi– kaks ööd ja ühe päeva.

Saksamaale jõudes on meie pere neljaliikmeline– ema (46), vanaema (81), vend Rein (10) ja mina. Isa, koloneli ausastmes Eesti Vabariigi sõjaväelane, arreteeriti juunis 1941 venelaste poolt ja viidi Venemaale. Alles aastaid hiljem saame teada, et ta lasti maha Norilski tribunalivanglas 1942. aastal. /---/

Ja siis ongi meie kord laevatrepist alla astuda. Kail sagib hulganisti oma pakke ja kohvreid otsivaid inimesi, kõik tsivilistid näivad olevat eestlased. Leiame meiegi oma kohvrid. Ilm on mahe ja päikesepaisteline. Istume pakkidele või otse maha ja ootame, mis nüüd edasi saab. Omapead ei tea me kuskile minna. /---/ Meid viiakse põgenike vastuvõtu- ja läbikäigulaagrisse Gotenhafeni äärelinnas. Seal antakse korralikult süüa ja juhatatakse kätte magamisasemed. /---/

¹⁴⁴ Edgar Reimann ja Elmar Emu Saarniit, Ali-Baba ja nelikümmend röövlit. Tartu: Eesti Ajalookirjastus, 2013, 236- 246.

Sakslastel on asjad hästi korraldatud ning suhtumine eesti põgenikesse asjalikult korrektne, sageli isegi väga sõbralik. /---/ Paari päeva pärast viiakse meid Gotenhafenist rongiga Oderi-äärsesse Frankfurti, teise läbikäigulaagrisse, kus aga pole jälgegi saksalikust korraarmastusest.

Laagris on päris jube- kõledad, kahekordsete naridega barakid, magamiseks õlekotid, tekid puuduvad, baraki keskel laud, pikad pingid ja raudahi, millel saab kuuma vett keeta. Söögiks lahja supp ja tükk leiba. Õnneks on meil veel järel kaasatoodud toitu. Öösel on needuseks lutikaparved. /---/

Oderi-äärsest Frankfurdist suunatakse põgenikud gruppide kaupa uutesse töö- ja elukohtadesse. Meie pere koos ligi paarikümne eestlase ja tosina leedulasega läkitatakse Tšehhoslovakkia küljest kistud Sudeedimaa idapoolsesse, Sileesiaga külgnevasse ossa, Zwittau väikelinna, kuhu jõuame oktoobri esimesel nädalal. Jääme sinna sügiseks ja järgnevak 1944/ 1945. aasta talveks.

Emä ja mind pannakse koos teiste eestlastega tööle langevarjuvabrikusse, kus valitseb sõjatööstusele omane režiim. /---/ Minu ja Reinu koolimineku ei räägi keegi ja nii jääbki meil üks õppeaasta vahele.¹⁴⁵

4.4. Iseseisev töö: Mustanahaliste kultuur

Klass: 9. klass

Õpik: Einar Värä, Tõnu Tannberg, Ago Pajur, Lähiajalugu: õpik 9. klassile. I osa. Tallinn: Avita, 2004, 79.

Aeg: 15 minutit

Vajaminevad vahendid: Paljundatud lehed ülesandega või võimalus näidata ülesannet seinal/ kirjutada tahvlile.

Oodatavad tulemused

- Õpilased teavad, et ühe riigi tänapäevase kultuuri osad- igapäevaselt nauditavad söök, muusika, tähtpäevad ja palju muud- võivad olla tulnud hoopis mõnest teisest kultuurist.

¹⁴⁵ Hellar Grabbi, Seisata, Aeg!: mälestuslikud esseed. Tartu: Ilmamaa, 2012, 10-15.

- Õpilastes kujuneb arusaam, et erinevad kultuurid rikastavad üksteist ning kontaktidest teiste kultuuridega võib palju positiivset õppida ja üle võtta.

Töö käik

- Õpetaja jagab õpilastele töölehed. Võib kirjutada sõnad ka tahvlile või näidata projektoriga seinale.
- Õpetaja seletab ülesannet ja teatab tööks antava aja.
- Õpilased töötavad iseseisvalt ülesande kallal. (5 minutit)
- Vastused kontrollitakse ühiselt, õpetaja võib mõne või iga märksõna puhul anda natuke lisainformatsiooni.
- Õpetaja võib täiendada ülesande teist poolt, kui õpilastelt endilt on tulnud vähe näiteid.

Ülesandeleht õpilastele

Palju sellest, mida me täna mõistame Ameerika kultuurina, on tulnud mustanahalistelt. Millistes järgmistest on afroameeriklaste panust Ameerika Ühendriikide kultuuri?

Halloween	Džässmuusika	“Onu Remuse jutte”
Hamburger	Hiphop muusika ja tants	Sõna “okay”
Afropatsid	Pähklivõi	Sõna “banana”
Kartulikrõpsud	Pesapall	

Mida oskad tänasest Eesti kultuurist nimetada sellist, mis tulevad teistelt rahvastelt?

Mis ja kellelt?

Abiks õpetajale

- Mustanahaliste panus Ameerika Ühendriikide kultuuri: džässmuusika, hiphop muusika ja tants, afropatsid, sõna “banana”.
- Osaline panus (vastuse võib lugeda nii õigeks kui valeks): sõna “okay” (pole teada, kust tuleb; üks paljudest teooriatest on, et tuli koos orjadega Aafrikast), “Onu Remuse jutte” (kirjanik Joel Chandler Harris oli küll valge kirjanik, kuid kaks kolmandikku tema lugudest põhinevad afroameeriklaste muistenditel), kartulikrõpsud (arvatav leiutaja George Crum oli arvatavalt pool-indiaanlane, pool-afroameeriklane).

- Valed variandid: hamburger (euroopa immigrantidelt), pähklivõi (asteekidelt/Kanadast), Halloween (keltidelt), pesapall (Inglismaalt)
- Näiteid Eesti kultuuriruumile igapäevasest, mis on tulnud mujalt maailmast: kartul (Lõuna- ja Kesk-Ameerikast, Eestisse Venemaa kaudu), seljanka (vene kultuurist), valentinipäev (Inglismaalt/USAst), luterlik kirik (Saksamaalt), naistepäev (sotsialistlikest riikidest, Eestisse NList), karaoke (Jaapanist), sõna “davai” (vene keelest), facebook (USAst), pelmeenid (Siberist), šašlõkk (Lähis-Idast ja Kaukaasiast), koolikohustus (Saksamaalt).

4.5. Rühmatöö: Ateenlaste elu.

Klass: 6. klass

Õpik: Mait Kõiv, Milvi Martina Piir, Vanaaeg: ajalooõpik 6. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2010, 46- 48.

Aeg: 20 minutit

Ajaline paigutus: Rühmatöö sobib tunni teise poolde või järgmise tunni algusesse, sest oluline on, et teemat oleks tunnis juba käsitletud ning õpilastel on värsked eelteadmised.

Oodatavad tulemused

- Õpilased teavad, et inimeste roll ühiskonnas on ajaloos sageli olnud otsustatud nende eest olenemata inimese enda isiksuseomadustest.
- Õpilased mõistavad tänapäeval sellise olukorra ebaõiglust ning ebaratsionaalsust.
- Õpilased tahavad õppida nägema inimese isikuomadusi, mitte tema päritolu ja anda talle võimalusi enese tõestamiseks.

Töö käik

- Õpetaja jagab klassi neljaks rühmaks.
- Õpetaja seletab ülesannet ja teatab tööks antava aja.
- Grupid töötavad ülesande kallal. Grupp 1 paneb kirja õigusi ja kohustusi orjadele, grupp 2 aristokraatidele, grupp 3 käsitööliste, grupp 4 talupoegadele. Õpetaja jälgib, et kõik grupiliikmed võtaksid tööst osa ning aitab vajadusel gruppe. (10 minutit)

- Õpetaja kogub kokku paberid, kus on kirjas iga ühiskonnakihi õigused ja kohustused.
- Õpetaja teatab gruppidele, et grupp 1 on aristokraadid, grupp 2 käsitöölised, grupp 3 talupojad, grupp 4 orjad.
Panna tähele, et iga rühm oleks kirjutanud õigusi ja kohustusi teisele ühiskonnakihile, kui nad ise pärast on.
- Õpetaja loeb ette aristokraatidele kirja pandud õigused ja kohustused. Õpetaja küsib aristokraatidelt, kas nad on rahul oma õiguste ja kohustustega. Sama kordub käsitööliste, talupoegade ja viimasena orjadega. Kui mõni ühiskonnakiht leiab, et tema pole oma õiguste ja kohustustega rahul, ütleb õpetaja: “Pole midagi teha. Saatuse tahtel sündisid/sattusid sina aristokraadiks/käsitööliseks/talupojaks/orjaks ning sinule kehtivad paikapandud kohustused. Nii on ja seda muuta ei saa. Oled sunnitud musta tööd tegema/viinamarju kasvatama/aristokraate teenima/*mille iganes üle rahul poldud* elu lõpuni.”
- Õpetaja uurib õpilastelt, mis tunne neil oli teada saada oma õigusi ja kohustusi, mis on kellegi teise poolt kirjutatud ning mida nad kunagi muuta ei saa. Kas see tundus õiglane? Kas nad kujutavad ette end elu lõpuni elamas nende reeglite järgi? Kas nad oleksid valmis pingutama ja tööd tegema, et sellest ühiskonnakihist välja saada? Kas sellisel moel oma ühiskonnakihist väljasaamine võis Ateenas võimalik olla?
- Võimalik arutelu:
 1. Kas tänapäeval on meil selliseid või lähedasi ühiskonnakihte?
 2. Kes kuuluvad millisesse ühiskonnakihti ja millest see sõltub?
 3. Kas tänapäeval saavad inimesed ise liikuda teise ühiskonnakihti? Kuidas?
 4. Kes tänapäeval määrab inimeste õigused ja kohustused? Kas inimene saab neid ise muuta?

Abiks õpetajale

Julgustada õpilasi välja mõtlema õigusi ja kohustusi ühiskonnakihile, ka siis, kui nad otseselt ei tea neid palju. Õpilasi võib aidata suunavate küsimustega nagu näiteks:

1. Missuguseid töid peab see ühiskonnakiht tegema? Kelle heaks?

2. Kas, kellele ja kui palju peavad nad makse maksma?
3. Mida peab see ühiskonnakiht tegema sõja korral?
4. Kas selle ühiskonnakihi indiviidil on õigus kedagi kohtusse kaevata? Abielluda? Osaleda spordivõistlustel? Vara omada? Kellelegi ütlemata linnast lahkuda? Kedagi füüsiliselt karistada? Ajada riigiasju? Koolis käia?
5. Kes on temast kõrgemad, kes madalamad inimesed?

4.6. Mäng: Elu keskaegses linnas.

Klass: 7. klass

Õpik: Inna Põltsam-Jürjo, Juhan Kreem, Pärtel Piirimäe, Marika Mägi, Regina-Maria Blauhut, Kattri Ezzoubi, Keskaeg. II osa: ajaloo õpik 7. klassile. Tallinn: Avita, 2012, 66- 69.

Aeg: 20 minutit

Ajaline paigutus: Mäng sobib tunni teise poolde või järgmise tunni algusesse, sest oluline on, et teemat oleks tunnis juba käsitletud ning õpilastel on värsked elteadmised.

Vajaminevad vahendid: Rollikaardid (6 nummerdatud rollikaarti, ülejäänud kahte sorti rollikaarte enam-vähem võrdselt nii palju, kui klassis veel õpilasi on)

Oodatavad tulemused

- Õpilased teavad, et eestlasigi on ajaloos peetud rumalamateks, laisemateks ja alaväärsemateks kui teisi Eesti alal viibivaid rahvusi olenemata sellest, kui nupukad, usinad ja osavad võisid mõned eestlased olla.
- Õpilased mõistavad, et kui eestlase väärtuse üle ei saa otsustada tema rahvuse põhjal, ei peaks seda tegema ka teistesse rahvustesse kuuluvate indiviidide puhul.

Töö käik

- Õpetaja jagab igale õpilasele rollikaardi ning rõhutab, et neid ei tohi teistele näidata. Oluline on, et ära saaks jagatud 6 nummerdatud rollikaarti, mida kõiki on vaid üks, ülejäänud kahe rollikaardi puhul pole oluline, palju neid mängu läheb.
- Õpilased loevad rollikaardil oleva informatsiooni läbi.

- Nummerdatud rollikaartidega 6 õpilast istuvad klassis laiali samal ajal kui ülejäänud õpilased kogunevad klassi ette/taha, kus on rohkem ruumi.
- Õpetaja seletab edasist töö käiku.
- Õpilased hakkavad läbisegi käima kuue istuva õpilase juures, üritades endale leida kohta, kuhu saab püsima jääda. Õpilased võivad keelduda istuva õpilase pakkumisest ja edasi liikuda ning neil on õigus alati tagasi pöörduda sinna, kus nad pakkumisest loobusid. Kuigi “tööd otsivaid” õpilasi on rohkem kui “tööd pakkuvaid”, ei tohiks suuri järjekordi tekkida, sest vestlused on lühikesed ning võimalik on vestelda ka mitme kaasõpilasega korraga.
- Mäng lõppeb, kui kõik on omale koha leidnud.
- Õpetaja küsib igalt numbriga rolli saanud õpilaselt, kelle ta enda juurde valis ja mis põhimõttel.
- Õpetaja uurib “eestlastelt”, kes peaksid olema kas grupis 5 (teenijad) või 6 (kerjused), mis tunne neil oli, kui neile ei antud võimalust parematele kohtadele saada. Õpetaja küsib, mis nad arvavad, miks nad ei saanud paremaid kohti; kas nad tundsid, et see on õiglane; kas nad on enda arvates rumalamad või laisemad kui sakslased.
- Õpetaja teeb kokkuvõtte keskaegsetest linnadest Eestis, kus üldjuhul sakslastel olid kõrged positsioonid samal ajal kui eestlastele jäid linnas madalamad ja mustemad tööd.
- Võimalik arutelu:
 1. Kas tänapäeval otsustatakse ametisse sobivust rahvuse põhjal? Kus?
 2. Millest võib see tuleneda, et mõned tööandjad seda teevad?
 3. Mida võib tunda muust rahvusest inimene, kes on tugevaim kandidaat oma teadmiste ja oskuste poolest, kui töö saab hoopis kohalikust põhirahvusest ilmselgelt nõrgem kandidaat?
 4. Kas inimese teadmised, oskused ja iseloom sõltuvad rahvusest?

Abiks õpetajale

- Õpilastele võib meelde tuletada, et rae ametid olid auametid ning et raehärrad palka ei saanud. Seega oleks töötaja inimesel niigi olnud võimatu seda ametit pidada.
- Ehkki eestlaseid peeti alamklassiks, polnud see absoluutne. Mõndadel eestlastel õnnestus siiski linnas ka edukaks saada.

Rollikaardid

<p>1. Oled sakslasest raehärra keskaegses Tallinnas.</p> <p>Kui sinu juurde tuleb kaasõpilane, ütle talle, kes sa oled ja teata, et eelmise raehärra surma tõttu valite uut raehärrat. Küsi, kas ta on huvitatud raehärraks hakkamisest. Kui on, küsi ta vanust ja rahvust.</p> <p>* Kui raehärraks soovija on eestlane, teata talle üleolevalt, et tal pole Tallinna raadi asja ja saada ta minema. Ära kaalu tema võtmist raehärrade hulka mingil juhul, ka siis, kui ta üritab sind veenda.</p> <p>* Kui raehärraks soovija on sakslane, võid otsustada oma suva järgi, kas võtad ta raehärra kandidaadiks või ei. Võid endale valida 1-3 kandidaati uue raehärra kohale.</p>	<p>2. Oled sakslasest kaupmees keskaegses Tallinnas.</p> <p>Kui sinu juurde tuleb kaasõpilane, ütle talle, kes sa oled ja teata, et sa otsid endale kaubanduspartnerit. Küsi, kas ta on huvitatud sinuga koos kaubandusäri tegelemast. Kui on, küsi ta vanust ja rahvust.</p> <p>* Kui kaubanduspartneriks soovija on eestlane, teata talle üleolevalt, et temasugusega pole sul mingit asja ajada ja saada ta minema. Ära võta teda partneriks mingil juhul, ka siis, kui ta üritab sind veenda.</p> <p>* Kui kaubanduspartneriks soovija on sakslane, võid otsustada oma suva järgi, kas võtad ta partneriks või ei. Võid endale valida 1-3 kaubanduspartnerit.</p>
<p>3. Oled sakslasest käsitöömeister keskaegses Tallinnas.</p> <p>Kui sinu juurde tuleb kaasõpilane, ütle talle, kes sa oled ja teata, et sa otsid endale õpipoissi. Küsi, kas ta on huvitatud sulle õpipoisiks tulemast. Kui on, küsi ta vanust ja rahvust.</p> <p>* Kui õpipoisiks soovija on eestlane, teata talle üleolevalt, et temasugusel pole sinu töökojas asja ja saada ta minema. Ära võta teda õpipoisiks mingil juhul, ka siis, kui ta üritab sind veenda.</p>	<p>4. Oled sakslasest pagar keskaegses Tallinnas.</p> <p>Kui sinu juurde tuleb kaasõpilane, ütle talle, kes sa oled ja teata, et sa otsid endale õpipoissi. Küsi, kas ta on huvitatud sulle õpipoisiks tulemast. Kui on, küsi ta vanust ja rahvust.</p> <p>* Kui õpipoisiks soovija on eestlane, teata talle üleolevalt, et temasugusel pole sinu töökojas asja ja saada ta minema. Ära võta teda õpipoisiks mingil juhul, ka siis, kui ta üritab sind veenda.</p>

<p>* Kui õpipoisiks soovija on sakslane, võid otsustada oma suva järgi, kas võtad ta õpipoisiks või ei. Võid endale võtta 1-3 õpipoissi.</p>	<p>* Kui õpipoisiks soovija on sakslane, võid otsustada oma suva järgi, kas võtad ta õpipoisiks või ei. Võid endale võtta 1-3 õpipoissi.</p>
---	---

<p>5. Oled sakslasest jõuka majapidamise perenaine/peremees keskaegses Tallinnas. Kui sinu juurde tuleb kaasõpilane, ütle talle, kes sa oled ja teata, et sa otsid majapidamisse teenijaid. Küsi, kas ta on huvitatud teie teenijaks hakkamisest. Kui on, küsi ta vanust ja rahvust. * Kui teenijaks soovija on sakslane, ütle, et sa ei soovi rahvuskaaslast ennast teenima panna. Kui ta siiski üritab sind veenda ning ikka soovib teenijaks saada, võid ta oma teenijaks võtta teatades talle, et temast saab su majapidamise kõrgeim teenija. * Kui teenijaks soovija on eestlane, võid ta soovi korral tööle võtta. Ütle talle, et ta läheks sulle kohe õhtusööki valmistama või põrandaid pesema. Võid endale valida 1-5 teenijat.</p>	<p>6. Oled eestlasest kerjus keskaegses Tallinnas. Kui sinu juurde tuleb kaasõpilane, ütle talle, kes sa oled ja küsi, mis rahvusest kaasõpilane on. * Kui ta on sakslane, kerja talt natukene raha ning saada ta siis edasi sõnadega "Jumal olgu teile armuline!" * Kui ta on eestlane, ütle talle, et tal pole linnas suurt lootust mingit tööd leida, heal juhul leiab mõne mustema töö. Soovita tal koos sinuga kerjama hakata. Võid enda juurde kerjusteks võtta nii palju eestlasti, kui soovid.</p>
--	---

<p>Oled hiljuti maalt Tallinna kolinud eestlane ning otsid keskaegses linnas võimalust äraelamiseks. Hakkad käima mööda kaasõpilasi, kellel on pakkuda töövõimalust. Mine uuri, mis neil pakkuda on ja vaata, kas sa saad tööd. Kui sulle tööd ei anta, proovi kaasõpilast veenda oma suures soovis seda tööd teha. Räägi talle, kui tark ja osav sa oled ning kui palju vaeva sa oled valmis nägema. Kui sulle ikka tööd ei anta, mine liigu edasi.</p>	<p>Oled hiljuti Tallinnasse kolinud keskaegne sakslane ning otsid uues linnas võimalust äraelamiseks. Hakkad käima mööda kaasõpilasi, kellel on pakkuda töövõimalust. Mine uuri, mis neil pakkuda on ja vaata, kas sa saad tööd. Kui sulle tööd ei anta, räägi tööpakkujale, et sa tundsid juba lapsest peale tema isa härra Müllerit ning et kaugel kodumaast peavad sakslased kokku hoidma.</p>
---	--

4.7. Paarismäng: Keskaja kooli õpetuse sisu.

Klass: 7. klass

Õpik: Inna Põltsam-Jürjo, Juhan Kreem, Pärtel Piirimäe, Marika Mägi, Regina-Maria Blauhut, Kattri Ezzoubi, Keskaeg. II osa: ajaloo õpik 7. klassile. Tallinn: Avita, 2012, 74.

Aeg: 15 minutit

Ajaline paigutus: Mäng sobib tunni lõppu või järgmise tunni algusesse, kui õpilastel on juba teada keskaja kooli iseärasuste ning seitsme vaba kunsti kohta.

Vajaminevad vahendid: Rollikaardid igale õpilasele

Oodatavad tulemused

- Õpilased mõistavad, et kooliõpetus on eri aegadel ja eri kohtades erinev.
- Õpilased teavad, et kohtudes inimesega, kes on pärit teisest kultuuriruumist, peab arvestama, et tema on koolis õppinud teistsuguseid asju kui õpilane. See ei tee teda õpilasest rumalamaks, vaid tema teadmised on lihtsalt erinevad ning neid teadmisi ei pruugi jälle teisel olla.
- Õpilased leiavad, et suhtlemine sellise inimesega on huvitav ning et mõlemad pooled saavad targemaks.

Töö käik

- Õpetaja jagab igale õpilasele rollikaardid ja rõhutab, et neid ei tohi paarilisele näidata.
- Õpetaja seletab järgnevat mängu käiku.
- Õpilased loevad oma rollikaardi läbi ning asuvad mängima.
- Mäng lõpeb, kui kõik on oma paarilisega läbi käinud mõlema seitse küsimust.
- Õpetaja küsib “tänapäevastelt õpilastelt”, mis nad oma paarilisest arvasid, kui ta ühelegi küsimusele vastata ei osanud. Küsib sama “keskaegsetelt õpilastelt”.
- Arutelu: Millest see tulenes, et kuigi mõlemad olid targad inimesed, jätsid nad teineteisele ikka rumala mulje? Kas sellisest teistsuguste teadmistega inimesest tuleks pigem eemale hoida või tuleks nendega pigem lähemalt suhelda? Miks?

Abiks õpetajale

Kuna paarilised ütlevad teineteisele ka vastuseid oma küsimustele, oleks hea, kui nad ei kuuleks enda ees või taga mängivaid klassikaaslasi. Suuremas klassiruumis võib paarid paigutada hajusamalt istuma. Võib veel rõhutada, et õpilased mängiks vaikselt või lausa sosinal: kuigi mängu osas ei oma see tähtsust, võib sosin tekitada salapära ja lisada nalja mängule. Samuti võib õpetaja anda eraldi aja rollikaartide läbi lugemiseks ning lasta kogu klassil mängu alustada alles siis, kui kõik on lugemise lõpetanud. Nii hakkavad kõik õpilased suhtlema üheaegselt ning on raskem kuulata, mida ees või taga räägitakse.

Rollikaardil 2 on öeldud, et õpilane on selgelt poiss. Kui mõni selle rolli saanud tüdruk teema tõstatab, saab sealkohal rääkida ka tüdrukute võimalustest koolihariduse saamiseks keskajal.

Rollikaart 1

Oled sina ise– tänapäevane 7. klassi õpilane. Ühel päeval kohtud veidra väljanägemise ja käitumisega inimesega (sinu paariline). Tahad teada, kui tark selline veider inimene on. Esita talle 7 lihtsat küsimust, mida olete koolis õppinud ja mida iga 7. klassi õpilane teab. Lase tal hetk mõelda ja kui ta ei tea vastust, ütle talle see ette. Võid küsimused ise välja mõelda, aga võid kasutada ka allolevaid küsimusi:

Eesti keel: Kumb sõna fraasis "jänes jookseb" on alus, kumb öeldis? **V:** *jänes*– alus; *jookseb*– öeldis

Kirjandus: Kes on raamatu "Kevade" autor? **V:** Oskar Luts

Matemaatika: Milline on õige tehete järjekord arvavaldises $15 - 2 \times 3$?

V: Enne korrutan ja jagan, siis liidan ja lahutan ehk $2 \times 3 = 6$; $15 - 6 = 9$

Ajalugu: Kes oli Eesti Vabariigi esimene president? **V:** Konstantin Päts

Inglise keel: Tõlgi lause inglise keelde: "Mina olen sinu sõber." **V:** I am your friend.

Loodusõpetus: Millest koosnevad kõik elusorganismid? **V:** Rakkudest

Geograafia: Nimeta maakera 6 mandrit.

V: Aafrika, Antarktis, Austraalia, Euraasia, Lõuna-Ameerika, Põhja-Ameerika

Kui sinu küsimused küsitud, on su paarilise kord küsida. Proovi vastata tema küsimustele.

Rollikaart 2

Oled keskaja kloostrikoolis õppinud poiss. Ühel päeval kohtud veidra väljanägemise ja käitumisega inimesega (sinu paariline), kes küsib sult 7 veidrat küsimust. Mida iganes ta küsib, vasta kõigele seitsmele küsmusele: “Ei tea, ma ei õppinud seda koolis.”

Siis on sinu kord küsida. Küsi vastavalt oma koolis õpitud seitsme vaba kunsti teadmistele. Lase paarilisel hetk mõelda ning kui ta ei tea, ütle talle õige vastus ette.

Küsimused:¹⁴⁶

Grammatika (ladina keel ja kirjutamine): Mida tähendab sõna *bellum*? **V:** Sõda

Retoorika (kõnekunst): Mis peab olema esimene osa kõnest? **V:** *Salutatio* ehk tervitus

Dialektika (loogika, vaidluskunst): Kelle töödel põhineb keskaegne dialektika?

V: Aristotelese ja Boethiuse (6.sajandi filosoof) töödel

Aritmeetika: Mida tähendab “täiuslik arv”? Seleta arvu 6 või 28 näitel.

V: Täiuslik arv on naturaalarv, mille kõikide jagajate kokkuliitmisel saame selle sama arvu. Näiteks number kuut saab jagada ühe, kahe ja kolmega, $1+2+3=6$. Sama ka nt 28ga. See jagub 1, 2, 4, 7 ja 14-ga, need kokku liites saame 28.

Geomeetria: Mida tähendas kreekakeelne sõna “*geometria*” algselt ning milleks see mõeldud oli? **V:** Tähendas maa mõõtmist ja oli mõeldud geograafia juurde maa-alade mõõtmiseks ja kirjeldamiseks.

Astronoomia: Mis on astrolaab? **V:** Tähevaatlusriist; mõõtevahend taevakehade vaatluseks ja nende kõrguste mõõtmiseks.

Muusika: Tavaline kõrgkeskaegne missa koosnes 18 osast. Kui mitu neist olid lauldes? **V:** 11

¹⁴⁶ Küsimuste koostamisel kasutatud: David L. Wagner (ed.), *The Seven Liberal Arts in the Middle Ages*. Bloomington: Indiana University Press, 1986.

4.8. Individuaalne töö: Edward VIII otsus

Klass: 9. klass

Õpik: Einar Värä, Tõnu Tannberg, Ago Pajur, Lähiajalugu: õpik 9. klassile. I osa. Tallinn: Avita, 2004, 35.

Aeg: 25 minutit

Oodatavad tulemused

- Õpilased mõistavad, et inimesed loobuvad armastuse pärast troonidest, lahkuvad kodukohtadest, jätavad seniseid elusid, ehkki see otsus pole alati lihtne.
- Õpilased saavad aru, et isikliku õnne otsingud on loomulikud ning et selle nimel võetakse vastu ka raskeid otsuseid.
- Õpilased oskavad arusaama kanda üle ümbritsevasse keskkonda ning näha ja mõista inimesi, kellel on elus sarnaseid valikuid tulnud teha ning kellest selle tulemusel osa on lahkunud kodukohast, teistel on aga tulnud kaaslaste siia.

Töö käik

- Õpetaja seletab töö käiku ja teatab tööks antava aja.
- Õpilased loevad õpikust lehekülje 35 ülaosas oleva lõigu.
- Õpilased panevad kirja otsuse tegemise plusse ja miinuseid. (7 minutit)
- Õpilased valmistavad ette kõne/ kirja. (7 minutit)
- Klassis loetakse ette paar kõnet Inglismaa rahvale, paar kirja Wallisele.
- Õpetaja võib ette lugeda päris kuningas Edwardi kõne Inglismaa rahvale.¹⁴⁷
- Võimalik arutelu: Kus veel võib selliseid olukordi kohata, kus valida tuleb armastuse ja millegi muu vahel? Kumb tuleks valida? Millest see sõltub? Kas on õiget vastust?

Ülesanne õpilastele

Kujutle, et oled Inglismaa kuningas Edward VIII. On selgeks saanud, et sul tuleb valida Inglismaa trooni ja Wallis Simpsoni vahel. **Pane kirja plusse ja miinuseid** Inglismaa troonist loobumise ja Wallisega koosolemise kohta. **Tee otsus**, kas loobud troonist või Wallisest.

¹⁴⁷ Kätesaadav nt: Alain Decaux, Edward VIII (1894- 1972). Troonist loobumine. Tallinn: Kunst, 2003, 326- 327.

* Kui otsustad loobuda Inglismaa troonist, **koosta lühike kõne**, kus põhjendad oma otsust Inglismaa rahvale.

* Kui otsustad loobuda Wallisest, **koosta lühike kiri**, kus põhjendad oma otsust armastatud naisele.

Ole valmis oma kõnet või kirja klassile esitama.

4.9. Paaristöö: Jakobiinide terror

Klass: 8. klass

Õpik: Tõnu Tannberg, Mati Laur, Olaf-Mihkel Klaassen, Allan Espenberg, Toivo Jullinen, Sigrid Abiline, Uusaeg: õpik 8. klassile. I osa. Tallinn: Avita, 2003, 81- 82.

Aeg: 25 minutit

Ajaline paigutus: Paaristöö sobib tunni teise poolde või järgmise tunni algusesse, sest oluline on, et teemat oleks tunnis juba käsitletud. Vähemalt peab õpilastel olema juba selge, kes olid jakobiinid ja kes olid žirondiinid.

Vajaminevad vahendid: Materjalid igale õpilasele

Oodatavad tulemused

- Õpilased teavad, kuidas sallimatus teistsuguste vaadete suhtes on ajaloos viinud suurte verevalamisteni, kus julmale hukkamisele võis ilma põhjusega sattuda igaüks.
- Õpilased tunnevad, et arreteerimised ning hukkamised pelgalt vaadete pärast ei ole inimlikud.
- Õpilased teavad, et tänapäeval on arreteerimised ja hukkamised vaadete pärast kas või Eesti põhiseaduse vastased.¹⁴⁸ Demokraatlikele riikidele on iseloomulik vaadete ja veendumuste paljusus ning igapähele on õigus oma arvamusele ilma, et ta peaks kartma oma turvalisuse pärast.

Töö käik

- Õpetaja selgitab õpilastele ülesannet ja töö käiku.
- Õpetaja jagab õpilastele materjalid andes paarilistele erinevad versioonid.

¹⁴⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus (28.06.1992). RT 1992, 26, 349. Viimati muudetud 13.04.2011 RT I, 27.04.2011, 1. <https://www.riigiteataja.ee/akt/127042011002>, §12, §41. Külastatud 24.04.2013.

- Õpilased loevad materjali läbi ja teevad endale märkmeid. (5 min)
- Õpilased mõtlevad, kuidas selgelt ja lihtsalt oma osa paarilisele õpetada. (5 min)
- Õpetaja korjab jagatud materjalilehed kokku tagasi.
- Õpilased õpetavad teineteist. (5 min)
- Võimalik arutelu:
 1. Miks valisid jakobiinid poliitiliste vastaste kõrvaldamiseks terrori? Millisel muul moel oleksid nad saanud poliitilistest vastastest võitu?
 2. Kas nüüdisaegses Eestis oleks võimalik olukord, kus ühtede vaadetega inimesed hakkavad teisi füüsiliselt kõrvaldama? Mida rahvas sellest arvaks, kas läheks sellega kaasa? Mida seadus selle kohta ütleb? Miks seda tänapäeva demokraatlikes riikides ei praktiseerita?

Ülesanne õpilastele

1. **Loe** läbi sulle antud materjal jakobiinide terrori kohta. **Tee** endale **märkmeid** tähtsamast informatsioonist.
2. Sinu paarilisel on teistsugune materjal kui sul. **Valmistu** oma osa **õpetama** paarilisele. On oluline, et tema teaks kontrolltööks sama palju kui sina, ära vea teda alt. Mõtle, kuidas seletada talle oma materjali võimalikult **lihtsalt** ja **selgelt**. Kui vaja, tee jooniseid või kirjuta paksult mõni nimi või number vihikusse, mida võid talle näidata, kui oma osast räägid. Arvesta, et materjalilehed korjab õpetaja enne kokku, sealt sa peale ettevalmistusaega enam abi ei saa.
3. Kui ettevalmistusaeg on läbi, **õpetage** paarilisega **teineteisele** oma osad selgeks. Kasutada võib kõiki oma märkmeid ja ka õpetaja abi, kui midagi meelest läheb. Kõigepealt räägib õpilane, kellel on materjal “Jakobiinide terror 1”, siis õpilane, kellel on materjal “Jakobiinide terror 2”.

Materjalid õpilastele

Jakobiinide terror 1

1793. aastal tapeti Jean Paul Marat– revolutsiooni üks juhte. Sellega algas kampaania terrori kehtestamiseks, millega jakobiinid üritasid kõrvaldada kõiki oma poliitilisi vastaseid. Need, kes ei olnud tõestanud oma ustavust revolutsioonile, võidi nüüd kahtlaseks kuulutada ja arreteerida. Algas suur arreteerimiste laine, mis täitis vanglad

inimestega, kellel ei olnud muud süüd, kui et nad olid “kahtlased”. Osad leidsid, et selliste inimeste arreteerimisest on vähe, nad tuleks ka hukata. Algaski mitmete revolutsiooni juhtide, eelkõige žirondiinide giljotineerimine. Kuid terror aina laienes aina enamatele poliitilistele vastastele. Aina enam arreteeriti ja saadeti surma süütuid inimesi. Peagi ei pidanud kellegi arreteerimiseks ta enam olema “kahtlane”, vaid piisas ka olemast ükskõikne või passiivne revolutsiooni suhtes.

Kohtumõistmist arreteeritute üle lihtsustati nii, et polnud vaja mingeid tunnistusi või tõendeid. Piisas kohtumõistmisest “südametunnistuse järgi”. Õige pea aga kaotas õigusemõistmine igasuguse aluse. Enam ei kuulatud süüdistatavaid enam ülegi rääkimata kaitsesest või poolte vaidlusest.

Poliitiliste vastase hukkamine suurenes aina, kuni jakobiinid hakkasid ka ükskeist veidi erinevate arusaamade pärast giljotiini alla saatma. Nii pöördus terror lõpuks ka terrori põhiinnustaja Robespierre’i vastu. Ta arreteeriti ja hukati giljotiinil. Rahvas plaksutas sellele mitu minutit.

Terroriohvrite koguarvuks on hinnatud 35 000- 40 000, nendest umbes 18 000 giljotineeriti.¹⁴⁹

Jakobiinide terror 2

Poliitiliste vastaste kõrvaldamiseks kehtestasid jakobiinid terrori. Inimesi hakati massiliselt arreteerima ja hukkama ilma, et neil oleks mingit süüd. Terror aina laienes.

Giljotiini alla saadeti väga erinevatel põhjustel. Näiteks hukati vana korra tuntud isikuid, teiste hulgas kuninganna ja kuninga õde. Teinekord piisas mõnest valest lausest. Kaks kingseppa olevat hukatud näiteks halvasti tehtud saabaste pärast. Kahte prantslast süüdistati Robespierre’i tapmisplaanis ning öeldi, et nad on osa “Londoni vandenõust”. Selles süüdistati veel 52 inimest, kel polnud kahe eelmisega tegelikult mingit pistmist, neile pandi selga tapja tunnuseks olevad punased särgid ja

¹⁴⁹ Helmut Piirimäe, Suur Prantsuse revolutsioon, 1789- 1799. Tallinn: Olion, 1990, 108- 121.

Tõnu Tannberg, Mati Laur, Olaf-Mihkel Klaassen, Allan Espenberg, Toivo Jullinen, Sigrid Abiline, Uusaeg: õpik 8. klassile. I osa. Tallinn: Avita, 2003, 81- 82.

John Stevenson (ed.), Euroopa ajalugu. Tallinn: Varrak, 2003, 287.

nad hukati kõik üksteise järel giljotiiniga. Robespierre leidis, et see terror on vajalik revolutsiooni päästmiseks.

Mitmes Prantsusmaa osas ja suuremas linnas toimusid kuningavõimu pooldajate mässud. Need suruti jakobiinide poolt julmalt maha, linnu purustati ning mässajaid karistati terroriga karmilt. Neid saadeti giljotiini alla, aga tapeti ka püstolite ja haavlitega, ka uputati. Terrori läbiviijad nautisid voolavat verd ja oma võimu teiste inimeste üle.

“Rahvas harjus terroriga üsna ruttu. Giljotineerimist käidi vaatamas kui teatrietendust, aeg-ajalt plaksutati ja lauldi “Ca ira’d” (“Aristokraadid laternapostide otsa. Olgu nii.”) Naised hakkasid kandma giljotiinikujulisi kõrvarõngaid, Cambrai’s valmistati lastele mängimiseks mõned väikesed giljotiinid, millega nad harjutasid pea mahavõtmist hiirtel, kassidel ja lindudel. /---/ On märgitud, et prantslastel tekkis voolavast verest mingi sadomasohhistlik joovastus.”¹⁵⁰

Mida suuremaks aga terror kujunes, seda vähem see rahvast erutas. See ei olnud enam lõbu pakkuv vaatemäng ning kuna verejoad reostasid oma suurte kogustega Pariisi südalinna õhku, viidi giljotiingi Bastille’i väljakult ära linnaserva.¹⁵¹

4.10. Individuaalne töö: Eestlased Henriku Liivimaa kroonikas

Klass: 5. klass

Õpik: Milvi Martina Piir, Inimesed ajas: ajalooõpik 5. klassile. I. Tallinn: Avita, 2008, 88- 89.

Aeg: 10 minutit

Ajaline paigutus: Töö sobib hästi tunni algusesse häälestusülesandeks, kõige parem on, kui õpilased ei tea veel uut teematki.

Vajaminevad vahendid: Harilik ja värvipliatsid igal õpilasel

Oodatavad tulemused

- Õpilased saavad aru, et see, kuidas ühte või teisse rahvasse või kultuuri suhtutakse, sõltub vaatenurgast ja suhtest vaateleja ning kultuuri esindajate vahel.

¹⁵⁰ Piirimäe, *op. cit.*, 110- 111.

¹⁵¹ Piirimäe, *op. cit.*

Tannberg *et al.*, *op. cit.*

- Õpilased saavad aru, et jutud ühe või teise rahvuse või kultuuri kohta ei pruugi tõeale vastata või võivad iga indiviidi poolt olla tajutud hoopis erinevalt.

Töö käik

- Õpetaja seletab töö käiku.
- Õpilased võtavad lauale hariliku ja värvipliiatsid.
- Õpetaja loeb ette kirjeldust eestlastest Henriku Liivimaa kroonika põhjal ütle mata õpilastele, kes selle on kirjutanud ja keda kirjeldatakse. Õpilased kuulavad.
- Õpilased hakkavad vihikusse joonistama ühte inimest kirjeldatud rahvast.
- Õpetaja loeb õpilaste joonistamise ajal veel korra kirjelduse ette.
- Õpilased joonistavad.
- Õpetaja uurib õpilastelt, kas kirjeldatud inimesed tundusid meeldivad. Kas nad on targad? Kas õpilased tahaksid nende inimestega tuttavaks saada, sõbrustada?
- Õpetaja ütleb, et kirjeldatavad olid eestlased ning kirjeldajaks Henrik, saksa preester Liivimaal.
- Võimalik arutelu (sobib enim täitsa tunni lõppu joonistuste juurde tagasipöördudes, kui nüüd on kogu teema käsitletud ja saadud aru, miks sakslased eestlasi niimoodi võisid kirjeldada):
 1. Kui ristsõidijad olid ise ilmselt sama julmad kui eestlased, siis miks Henrik just eestlasi nii julmana kirjeldas?
 2. Keda inimesed tänapäeval halvustavalt kirjeldavad? Miks?
 3. Kas need inimesed kirjeldavad ennast samamoodi? Keda need inimesed omakorda halvustavalt kirjeldada võivad?
 4. Millest sõltub see, kuidas ühte või teisse rahvusesse/nähtusesse/kultuuri suhtutakse?

Ülesanne õpilastele

Kuula hoolega kirjeldust ühest muinasaja rahvast. Ainult kuula, ära tee midagi. Kui õpetaja on kirjelduse lugemise lõpetanud, võid hakata joonistama. Joonista ühte meest või naist sellest rahvast, keda õpetaja kirjeldas. Millised riided tal on? Millise näoga ta on? Millised juuksed tal on? Kas ta on puhas või räpane? Mis tal käes on? Joonistamise ajal loeb õpetaja sulle veel ühe korra selle kirjelduse ette. Sina jätk

joonistamist ja proovi joonistus kiiresti valmis saada. Joonistus on ainult sulle endale ja seda ei hinnata, ürita sellega mitte liiga kaua aega viita, olulised on põhijooned. Kui tahad, võid joonistust viimistleda kodus.

Abiks õpetajale

Olles õpilastele paljastanud, et kirjeldatud oli eestlasi, tuleb kindlasti ka selgitada, et mitte ainult eestlased polnud tol ajal nii julmad. Sarnaselt on Henrik kirjeldanud teisigi ristiusustatud rahvaid ning kroonikast selgub, et ristisõdijad ise käitusid Eesti- ja Liivimaal samuti äärmiselt julmalt, ehkki nende tegusid Henrik õigustab ega kirjelda nii ebainimlikult.

Etteloetav tekst

Eestlased Henriku kroonika järgi

Nad on metsikud ja salakavalad. Nad teevad palju kurja ja ülekohtu naaberrahvastele ja panevad neid kannatama suuri viletsusi. Nad vaidlevad naaberrahvastele kõiges vastu ja hooplevad ja ähvardavad neid. Samuti keelduvad nad naaberrahvastele tagasi andmast ülekohtuselt äravõetud vara. Nad on kõrgid ja ülbed oma uhkuses, nad ei hooli palveist ega rahust vaenlastega.

Osad neist on lihtsameelsed ja teistest alandlikumad, nemad hoiavad kristlaste poole. Enamus aga on metsikud ja kummardavad ebajumalaid. Kristlikult maetud omaksete surnukehad kaevast nad haudadest välja ja põletasid nende surnukehad oma kombe kohaselt.

Nad võitlevad mehiselt ning on vaprad ja vahel hirmuäratavad. Neile meeldib metsas. Vaenlase eest põgenevad nad sageli metsa ja peidavad ennast seal. Ka vaenlast rünnata meeldib neile sageli metsast.

Sõja korral vaenlastega kohtlevad nad vangisattunuid julmalt. Nad mõnitavad vaenlast ja pilkavad teda irvitades. Kord võtsid nad sada tükki kinni, osad tapsid kohe, teised aga piinasid julmalt surnuks. Osad nad küpsetasid elusalt, teistel lõikasid kõrid maha. Kord võtsid nad kristlasi vangi, mõnitasid neid ja peksid neid nuiadega pähe ja selga. Vahel rebivad nad välja vangivõetud kristlaste sisikonnad, kisuvad elusalt inimeselt südame välja, küpsetavad seda tulel ning söövad siis ära, et saada kristlaste vastu tugevaks. Surnute kehad annavad nad järada koertele ja lindudele.

Kui neile pakutakse rahu, põlgavad nad selle ära. Kui nad aga on rahuga nõus, peab arvestama, et nad on truudusetud, nad murravad lubadusi ja on täis salakavalaid riukaid. Nende kavatsused on alati kurjad ja igasugust salakavalust täis. Nad teevad salasepitsusi ning mõtlevad plaane, kuidas kristlased maha rõhuda ja nad hävitada. Nad on ka valetajad. Näiteks kui üks vaenlane nende kätte sattus, piinasid nad teda julmalt, et see näitaks neile, kus on vara. Vaenlane näitaski neile varanduse asukoha kätte, kuid teda piinati edasi, küpsetades teda tulel kuni ta hinge heitis.¹⁵²

4.11. Rollimäng: Orjus Ameerika Ühendriikides

Klass: 8. klass

Õpik: Tõnu Tannberg, Mati Laur, Olaf- Mihkel Klaassen, Allan Espenberg, Toivo Jullinen, Sigrid Abiline, Uusaeg: õpik 8. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2003, 34- 35.

Aeg: 30 minutit

Vajaminevad vahendid: Rollikaardid igale õpilasele

Oodatavad tulemused

- Õpilased näevad, et ka tagantjärele hinnates aktsepteerimatul käitumisel oli omal ajal põhjus just niimoodi otsustada ja toimida.
- Õpilased saavad aru, et üritamata mõista ja õppida tundma teistsugust kultuuri võivad inimesed julmalt ära kasutada endast nõrgemaid andmata endale aru teistele tekitatavatest kannatustest.

Töö käik

- Õpetaja jagab klassi neljasteks rühmadeks
- Iga õpilane rühmas saab erineva rollikaardi. Õpilased tutvuvad oma tegelase elu ja seisukohtadega.
- Õpetaja seletab õpilastele järgnevat ülesannet (1. etapp).
- Õpilased arutlevad rühmas selle üle, kas orjandus tuleks keelustada. Esitatakse oma poolt- ja vastuargumendid vastavalt rollile. (max 10 min)
- Õpetaja katkestab, kui arutelu on lõppenud/ammendunud.

¹⁵² Henrik, Henriku Liivimaa kroonika. Tallinn: Tänapäev, 2005.

- Õpetaja seletab edasist ülesannet (2. etapp).
- Õpilased võtavad grupis enda seisukohale vastupidise seisukoha ning üritavad nüüd grupikaaslasi veenda selles, mille vastu nad ennist ise olid. (max 10 min)
- Võimalik arutelu:
 1. Mis põhjustel võisid valged ameeriklased pidada orjust normaalseks?
 2. Mis põhjustel pole tänapäeval orjus aktsepteeritud? Mis on vahepeal inimeste teadmistes ja moraalis muutunud?
 3. Kas teisest rahvusest, rassist või kultuurist inimestel on samad inimõigused kui meil?
 4. Miks peaksid inimõigused olema samad olenemata rahvusest, rassist või kultuuritaustast?

Ülesanne õpilastele

1. etapp: On aasta 1860. Olete grupp Ameerika Ühendriikides elavaid inimesi, kes arutlevad selle üle, kas orjus tuleks kaotada. Kaks teist on selle poolt, kaks teist selle vastu. Tutvuge oma rolliga ning sellest lähtuvalt üritage kaasõpilasi veenda, et orjus tuleks kaotada/ peaks säilima. Ärge jääge kinni ainult rollikaartidel olevatesse argumentidesse, vaid täiendage neid oma väljamõeldud näidetega või väitke kaasõpilasele vastu oma argumentide või näidetega.

2. etapp: On aasta 1860. Olete grupp Ameerika Ühendriikides elavaid inimesi, kes arutlevad selle üle, kas orjus tuleks kaotada. Unustage oma eelnevad rollid ja üritage nüüd kaasõpilastelt kuuldu põhjal üritada neid veenda oma eelmisele seisukohale VASTUPIDISES seisukohas– need, kes enne olid orjuse kaotamise poolt, üritavad nüüd kaasõpilasi veenda, et see peaks säilima ning need, kes olid enne orjuse säilimise poolt, üritavad nüüd kaasõpilasi veenda, et orjus tuleks kaotada.

Abiks õpetajale

Debatt orjuse üle algas Ameerika Ühendriikides juba kohe eurooplaste sinna saabumisega. Rollikaartidel toodud argumendid orjuse poolt ja vastu on ka tollaegsed argumendid debatis.

“Orjuse säilitamise poolt 1” rollikaardil on korduvalt kasutatud sõna “neeger”, mis tuleneb istanduse omaniku rollist, kes peaks neljast mängijast olema

mustanahaliste suhtes kõige üleolevam. Teistes rollides seda sõna ei kasutata. Et ka eesti keeles on tegu probleemse sõnaga, võib õpetaja mängu lõpus klassiga arutleda sobiva sõnakasutuse üle.

Rolli “Orjuse kaotamise poolt 1” üks argumentidest on, et vabade inimeste töö tuleb odavam kui orjade töö, sest orjadel on see töö sunnitud ning nad pole motiveeritud efektiivselt töötama, samas kui palgatöötajate motiveerib raha teenimine, kiirem töö äratemine vms. See oli tollal orjuse kaotamise pooldajate üks põhiargumentidest, kuid on ümber lükatud – orjade pidamine oli igal hetkel tulusam kui palgatöötajate kasutamine.

Rollikaardid õpilastele:¹⁵³

Orjuse säilitamise poolt 1

Oled puuvillaistanduse omanik, kus töötab 25 orja. Kogu sinu pere sissetulek sõltub sellest istandusest. Ilma orjadeta ei saaks sa puuvillaistandust ülal pidada ning sina, su naine ning 3 väikest tütar satuksid vaesusesse. Töötajate palkamine oleks liiga kulukas, nii ei saaks sa piisavalt tulu. Sellest, et orjandus toob sulle palju sisse ja et sa ei taha heast elust loobuda, sa loomulikult eelistad mitte rääkida. Pigem on sinu argumentid orjuse säilitamise poolt järgmised:

- Puuvill on lõunaosariikide põhiline eksportkaup. Kui puuvillaistandused kaovad, kukub Ameerika Ühendriikide majandus kokku, mis on ohtlik kogu riigile.
- Ameerika ühiskond põhineb orjadel. Neegrid ongi loodud tööd tegema, et valged mehed saaksid juhtida ja tsivilisatsiooni edasi viia.
- Inimesed ei ole sünnilt võrdsed. Osad on loodud valitsejateks, teised ongi loomult orjad, seda ütles juba Aristoteles.
- Neegrid on mõistuselt ja temperamendilt sobivad valge mehe orjadeks.

¹⁵³ Rollikaarte koostades on toetatud järgmistele raamatutele:

Kenneth M. Stampp, *The peculiar institution: slavery in the ante-bellum South*. New York: Vintage Books, 1956.

Gad Heuman ja Trevor Burnard (ed.), *The Routledge history of slavery*. London; New York: Routledge, 2012.

David B. Davis, *The problem of slavery in the age of revolution, 1770-1823*. Ithaca; London: Cornell University Press, 1977.

- Orjus on alati ühel või teisel viisil olemas olnud, aegade algusest saadik. Teistmoodi ei saagi ühiskonda korraldada.
- Istandus on pere. Orjad on nagu lapsed ja isandal on isa roll. Ta hoolitseb oma orjade eest, et neil oleks olemas nii töö kui kaitse. Orje koheldakse hästi ja nad on vabastatud igasugusest vastutusest. Seepärast on orjad oma staatusega rahul.
- Neegrid muutuksid vabaks saades ohtlikuks tsiviliseeritud ühiskonnale ja oleksid riigi arengule takistuseks. Neist saaksid kelmid ja vargad, seega oleks vabad neegrid oleks suur sotsiaalne oht.

Orjuse säilitamise poolt 2

Oled jõukas pankur. Sinu majapidamises on teenijateks 2 orja. Orjus on ühiskonna loomulik osa ja sa ei näe põhjust orjuse kaotamiseks. Orjad on sinu head kaaslased, lausa sõbrad. Teenijatüdruk Elizabeth on su lastele nende noorelt surnud ema eest ning teener Jimiga on hea kõiki teemasid arutada ning tal on alati mõni tark mõte kaasa anda. Mida sa küll teeksid ilma nendeta!

Orjuse säilitamise poolt räägivad veel mitmed argumendid:

- Kui võrrelda olukorda lõunaosariikides näiteks põhjaosariikidega, on viimases töölised töötud, näljas ja tööandjate poolt halastamatult ära kasutatud, samas teil on orjad rõõmsad, toidetud ja terved.
- Orjandus tagab suurema hulga ühiskonnaliikmete õnne, sest kasu saavad nii isandad kui orjad. Mustanahalised ja valged mehed elavad õnnelikult koos suures üksteisemõistmises.
- Kui orjad vabastada, ei oskaks nad midagi pihta hakata. Orjad tahaksid orjust tagasi, sest nad ei oska enda eest ise hoolitseda. Kuna orjad on terve oma elu olnud vaid orjad, ei oskakski nad muudmoodi elada ning orjus tundub neile loomulik.
- Orjus on ka jumala tahe. Piiblis on orjus normaalne elu osa, seal rõhutatakse, et ori peab isandat truult teenima. Kristliku õpetuse järgi ei tohi ori kunagi oma isanda vastu hakata, sest jumal ise tegi tema orjaks.

- Kuna orjus on jumala tahe, pole ka selle kaotamise otsus inimeste teha.
- Orjuse kaotamine tähendaks, et kogu riigi poliitika tuleb ümber teha. See tekitaks ainult lõputuid keerulisi läbirääkimisi ja konflikte nii sotsiaalses kui poliitilises elus.

Orjuse kaotamise poolt 1

Oled põhjaosariikide poliitik. Põhjaosariikides ei kasutata orjatööjõudu, kuid majanduslikult toimib teie ühiskond hästi. Orjus tuleks kaotada, sest:

- Orjus on ebamoraalne ja ebahumaanne. Orje koheldakse nagu loomi.
- Mustanahalised pole eurooplastele ega ameeriklastele midagi kurja teinud, mille eest neid siis nüüd julmalt karistada ja orjadena pidada? Nad pole oma orjastamist kuidagi ära teeninud.
- Orjus on tegelikult kulukam kui vaba tööjõu palkamine. Orjad on väsinud ja demotiveeritud, seega ei ole nende töö nii efektiivne, kui palgatööjõud oleks.
- Mustanahalised orjad Ameerika Ühendriikides on kristlased. Piibli järgi aga ei tohi üks kristlane teist kristlast orjana pidada.
- Orjus toob kasu ainult isandatele. See toob neile nii kaevandustes kui istandustes palju sisse. Isandad ei taha seda ise välja tuua, aga see on tõsi ja ka tegelik põhjus, miks nad nii väga orjuse kaotamise vastu on.

Orjuse kaotamise poolt 2

Oled 23-aastane ori kohviistanduses. Sind osteti teiselt peremehelt, kui olid 9-aastane. Ema oli surnud, ent sind lahutati õdedest-vendadest. Oled terve elu teinud rasket tööd istanduses ja nii iga päev, välja arvatud pühapäeviti. Siis saad sa kirikus käia ja puhata. Tööpäevad on pikad ning isand on ebameeldiv inimene, kes võib halva tuju korral nii mõnegi tugevama hoobi lasta jagada, kui talle orjad liiga laisad tunduvad. Õnneks pole siiski teie istanduses juhtunud orjade surnuks või vigaseks karistamist, nagu on olnud levinud jutud mujalt istandustest.

Hiljuti on hakatud palju rääkima orjuse kaotamisest. Olete orjadega omavahelgi sel teemal arutlenud ning ehkki tulevik tundub veidi hirmutav, olete

orjuse kaotamise poolt. Te unistate õppimisest, vabadusest, oma elu üle otsustamisest, oma peredega koos olemisest. Te ei leia, et te oleksite kuidagi kehvemad, kui teie valged isandad ning unistate ka, et ükskord oleksite nendega õiguslikult võrdsed.

KOKKUVÕTE

Tänapäevases maailmas puututakse igapäevaselt kokku teiste rahvuste ja kultuuridega. Kokkupuute positiivseks mõjuks on vajalik sallivus– avatus, uudishimu ja lugupidamine, tahtmine kuulata ja õppida teistsugustelt inimestelt. Et teistsugusus tekitab hirmu ja ebakindlust, tundub turvalisem olla võõra suhtes sallimatu. Selline kaitsereaktsioon on loomulik, ent takistab ühiskonna arengut, eriti tänapäevases kiirelt muutuvast maailmas. See ajendaski käesoleva töö autorit tegelema sallivuse kui aktuaalse teemaga ning aitama kaasa selle kasvatamisele koolis.

Töös tutvuti esmalt sallivuse erinevate käsitluste ja avaldumisvormidega ning mõisteti sallivuse vajalikkust. Selgus, et mõistet “sallivus” on käsitletud erinevat moodi, kuid selle tähtsust rõhutavad kõik autorid. Multikultuursetes ühiskondades on sallivus nii rahu ja turvalisuse kui ka rõõmsa ja avatud koostöö aluseks. Ehkki demokraatlike riikide poliitiline süsteem on üldiselt salliv, ei taga see veel sallivat ühiskonda, seega tuleb selle kasvatamisega üksikisiku tasandil tegeleda ka pealtnäha sallivates riikides. Selleks tuleb luua inimesele kokkupuuteid endast erinevaga, kasvatada arusaama moraalsest autonoomiast ja tegeleda inimese eneseteadvuse ja identiteedi tugevdamisega.

Töös uuriti välismaalaste ja vähemusrahvustesse kuuluvate inimeste hulka ning nende elu ja Eestisse elama asumist reguleerivat seadusandlust. Tööst selgus, et uusimmigrandid ning välismaalased on võrdlemisi värske, kuid aina aktuaalsem teema Eesti ühiskonnas ning arutelud immigratsioonipoliitika ja rahvusvahelise koostöö üle on olnud viimasel mõnel aastal kuni töö kirjutamise lõpetamise hetkeni väga päevakajalised. Ilmnes ka, et erinevatel põhjustel Eestis viibivad teistest rahvustest inimesed võivad end tunda diskrimineerituna ning tajuda sallimatust eestlaste poolt, ehkki puudub vahend diskrimineerimise ja sallimatuse objektiivseks mõõtmiseks.

Teiselt poolt näidati töös väärtuskasvatuse probleemküsimusi ning arutelusid. Eestis on ka väärtuste arendamise teema tõusnud jälle aktuaalseks alles 2008. aasta paiku ning on tänaseni päevakorral. Diskussioonide tulemusena on Eestis jõutud

arusaamiseni, et väärtuskasvatus on koolis aineõppega võrdselt tähtis ning et õpetajad peaksid sellega teadlikult tegelema. Töös uuriti, kuidas käsitlesid sallivust 2011. aastal vastu võetud uued õppekavad ning nendega kaasnevad lisad ja seletuskirjad. Selgus, et sallivust on õppe- ja kasvatustöö eesmärgina mainitud korduvalt ning et ajalugu peetakse selle arendamiseks sobivaks aineks. Mõistetakse ka õpetaja kui võtmeisiku rolli sallivuse kasvatamise protsessis ning tähtsustatakse õpetajate vastavat ettevalmistust.

Töö neljandas peatükis pakkus autor välja kümme erinevat võimalust, kuidas viia põhikoolis ajalootundi läbi niimoodi, et ühel või teisel viisil kasvaks ka teistsuguste inimeste mõtte- ja toimimisviiside mõistmine ning sallivus erinevate rahvaste ja kultuuride suhtes. Autor valis sihtgrupiks põhikooli õpilased, sest väärtuskasvatusega tuleks tegelda juba varem kui gümnaasiumieas ning sest paljud õpilased ei jätkka õpinguid gümnaasiumiastmes.

Enne käesoleva töö valmimist oli koostatud huvitavat materjali, kuidas ajalootunde põnevalt ja mänguliselt anda. Oli juba ka veidi materjali sallivuse kujundamiseks, kuid seda väljaspool tavapäraseid ainetunde. Uutele õppekavadele vastavates ajalooõpikutes ja töövihikutes leidis aga tõepoolest nii mõnigi ülesanne, mis aitab kindlasti sallivust suurendada, enamus neist siiski individuaalse töö ülesannetena. Käesolevas töös pakuti välja veel võimalusi sallivuse kujundamiseks just ajaloo tavapärase õppimise käigus. Selleks ei räägita õpilastele sallivusest ega tegeletagi ainult otseselt ajaloo teemadega, kus on ilmnunud sallimatust teiste rahvaste ja kultuuride suhtes. Pigem suurendatakse empaatiavõimet, huvi ja austust erinevate kultuuride ja mõttemaailmade vastu, positiivset suhtumist multikultuursusesse, mõistmist motiivide ja tausta mõjust inimeste tegudele ja arvamustele. Õpitule tähenduse annavad õpilased ise tehtu üle mõtiskledes või õpetaja juhitud arutelu käigus.

Töö autor julgustab õpetajaid katsetama väljapakutud meetodeid erinevate ajaloo teemadega. Ilmselt saab väljapakutud viise kasutada väga paljude erinevate teemade puhul ning meetodi sobivus ajalootundi sõltub kindlasti konkreetsest klassist ning õpetaja töökavast. Neid arvesse võttes võib õpetaja kasutada ideid käesolevast

tööst ning kohandada neid vastavalt olukorrale. Lisaks võib väljapakutud meetodeid raskusastet kohandades kasutada ka gümnaasiumi ajalootundides.

Õppetöö käigus sallivuse kujundamise meetoditena on töös kasutatud rühmatööna veenmiskõne ettevalmistamist ja esitamist, rühmatööna teiste inimeste katsumuste läbitöötamist ja esitamist, iseseisva tööna ümbritseva kultuuri mõjutuste teadvustamist, rühmatööna ebaõigluse tekitamist ja tajumist ning mängu saamaks diskrimineerimiskogemust rahvuse põhjal. Samuti paarisrollimängu enda saadud kooliõpetusest erineva hariduse väärtustamiseks, raske otsuse plusside ja miinuste kaalumist ning selle teatavaks tegemist, õpilaste teineteise õpetamist sallimatusest ajendatud ajaloosündmusest, isiklikust vaatenurgast ja kogemusest mõjutatud kirjeldust subjektiivsuse näitamiseks ning rollimängu oma seisukoha vastupidiseks pööramisega mängu keskel. Kindlasti võib leida veel lõputul hulgal meetodeid, mida sallivuse kujundamiseks kasutada, nii võiks selle teemaga veel edasi tegeleda. Meetodeid ja õppematerjale sallivuse kujundamiseks tuleks luua igale vanuseastmele ja igasse õppeainesse, enim võiks siiski keskenduda ajaloole, mis pakub selleks parimaid võimalusi. Sallivus tänapäevase multikultuurse ühiskonna alusväärtusena vajab kindlasti arendamist ning nõuab põhjalikku tööd.

SUMMARY

Fostering tolerance with basic school history classes

The topic of new immigrants and foreigners is quite new in Estonia. In the 1990s, the main challenge for the country was the integration of the Russian-speaking population. The national integration programmes, research and public discussions all focused on the topic and the few foreigners or new immigrants did not get much attention. The situation slowly started to change around 2002, but the more significant change did not take place until around 2008. While the national integration programme of 2000- 2007 still focused on integration of the Russian-speaking population, the integration programme of 2008-2013 mentions new immigrants more often than the Russian-speaking people. The number of articles in Estonian press about members of other races and nationalities has grown rapidly. Looking at the topics discussed in the press from autumn 2012 until spring 2013, there were frequent discussions about foreigners, new immigrants and Estonian immigration policy. People from other countries, nationalities, and cultures are quite a new challenge for Estonian society; therefore this topic is constantly relevant.

Discussions about values education in Estonia started in the late 1990s, calmed down in the early 2000s and returned in 2008. Since 2008, there have been numerous articles written about values education and the school's role in it. In 2011, Estonia approved the new national curricula for the basic school and upper secondary school. One of the primary changes from the previous curricula is the greater emphasis on values education. In both curricula, tolerance is mentioned as one of the core values that the school must shape.

Today in Estonia, contact with other nationalities, races and cultures is a part of everyday life. Tolerance is essential for the positive experience and positive impact of this contact. Unfamiliar cultures can cause fear and discomfort, and often people feel safer to be intolerant towards what is strange. Defense reactions such as these are natural, but need to be acknowledged and overcome because the success of a society in the fast-changing world is based on tolerance.

Estonians have long agreed upon the importance of tolerance and education in young Estonians' development. However, Estonia suffers from a lack of knowledge and materials that teachers can use for a values education that fosters tolerance. The only good materials commonly available are designed for use outside of the regular classroom studies, making it difficult for teachers to schedule. History textbooks and workbooks that have been made according to the new national curricula have some very good exercises that help to foster tolerance, but these exercises are few in number, usually short, and designed for individual work. Until now, there has been no work focusing on fostering tolerance with the regular history classes.

The first chapter of this thesis examines the definition of tolerance, what is needed for tolerance, and why is it important. The word "tolerance" has been understood differently by different authors, which must be kept in mind when talking or reading about tolerance. This paper uses Michael Walzer's five concept definition of tolerance. The ideal outcome of tolerance education would be the fourth (openness and the respect for the different and the willingness to listen and learn from them) or the fifth (enthusiastic endorsement of differences) concept but also the "lower levels" of tolerance would be a positive result as at least they lead to a peaceful non-violent society. The political system in democratic countries is usually tolerant towards everyone, but a democratic system does not guarantee a tolerant society. Therefore, fostering tolerance must be worked on an individual level.

The second chapter describes the number of foreigners and minorities in Estonia, the legislation regulating their lives, and Estonia's immigration policy. Growing multiculturalism in Estonia has become an important topic in recent years. Estonia's relatively strict immigration policy has started discussions about whether it is right to be that strict and what kind of immigration policy would be more beneficial for the country. These discussions continue to this day. While new immigrants and minorities are legally equal to Estonians, and discrimination of other nationalities is protected by the law, foreigners and minorities often still feel discriminated against by Estonians.

The third chapter analyses last year's discussions over the values education that are actual till the present day. All authors cited in this thesis agree that schools are responsible to teach more than what can be measured in a test. Rather, schools are responsible for teaching important values that Estonians believe are important for Estonian society, such as tolerance. The new curricula of 2011 and their appendixes frequently mention developing tolerance, and history is considered to be the appropriate subject to focus tolerance education. In addition, the authors agree that teachers should play the key role in the process of fostering tolerance, and therefore teachers' adequate preparation is emphasized.

In the fourth chapter, 10 methods are proposed that would foster tolerance through studying history. The author has focused on basic school history classes for two main reasons. First, the curriculum of the upper secondary school already demands a higher level of tolerance from its pupils. However, a strong base of tolerance must be created far earlier in order to prepare them. Secondly, after basic school, many pupils will not continue in upper secondary schools but these pupils must have at least the lower levels of tolerance towards different people as well.

The proposed methods neither preach tolerance nor only deal with topics of history, where the intolerance has been obvious. The aim of the proposed methods is rather to increase empathy, interest and respect towards different cultures and ways of thinking, positive attitude towards multiculturalism, understanding the impact of background and motives on individual's opinions, behaviour and actions.

While strong identity and self-awareness are necessary for tolerance, studying Estonian history in detail improves tolerance regardless of what methods are being used. Therefore, the methods proposed in this paper do not focus on teaching Estonian history or culture. Likewise, the methods do not focus on getting to know different cultures and world views that is also needed for tolerance. The necessary knowledge for the greater tolerance is the work of the whole education system and the information society, where the teacher's main role is to create interest towards the diverse world.

The 10 methods introduced in the thesis are: preparing and presenting a persuasive speech against someone (group work), working through and acting out other people's hardships (group work), acknowledging the impact of other cultures on one's own (individual work), causing and perceiving injustice (group work), experiencing discrimination based on nationality (whole-class game), understanding the value of different kind of education and knowledge (pair-work), weighing the pros and cons of trying to make a hard decision (individual work) and informing others about the final decision, getting a colourful overview of an history event caused by intolerance (teaching a classmate), understanding the subjectiveness of an opinion (teacher-led individual work), and a role-play changing standpoints in the middle of a debate (group work). The individual reflection or teacher-led class discussion at the end of those classes also play important role.

Each of the proposed methods in this paper have been used only with one topic. However, they can be used in any combination to address a variety of topics. The author encourages teachers to experiment with different topics using the proposed methods. Choosing teaching methods for a history class depends on many factors (for example, a teacher's work plan, pupils in each class, etc.), so ideas from this thesis can be taken and adapted depending on the situation. Teachers can also adjust the degree of difficulty to the methods for upper secondary school history classes.

Good educational programmes always include values education. There are probably many more methods for fostering tolerance that can be integrated into a regular education programme. Tolerance is agreed to be one of the basic values in today's multicultural societies and the need to address tolerance at school has been acknowledged. At the same time, there is not sufficient preparation or materials for Estonian teachers to succeed in the new tasks put on their shoulders. Therefore, more work should be done to create materials to help teachers in fostering tolerance, in particular for history classes.

ALLIKAD JA KIRJANDUS

Publitseeritud allikad

2013. aasta sisserände piirarvu ajaline jaotus aasta piires. RT I, 05.02.2013, 4.
Külastatud 8.04.2013 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/105022013004>.
- Eesti lõimumiskava 2008–2013. 10.04.2008. Viimati muudetud 11.06.2009.
Külastatud 11.03.2013 aadressil
http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Loimumiskava_2008_2013.pdf.
- Eesti Vabariigi põhiseadus. RT 1992, 26, 349. Viimati muudetud RT I, 27.04.2011, 1.
Külastatud 24.04.2013 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/127042011002>.
- Gümnaasiumi riiklik õppekava. RT I, 14.01.2011, 2. Viimati muudetud RT I, 20.09.2011, 1. Külastatud 28.02.2013 aadressil
<https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011002>.
- Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 5. Ainevaldkond “Sotsiaallained”. 2011.
Külastatud 28.02.2013 aadressil
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1200/9201/1002/VV2_lisa5.pdf.
- Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 13. Läbivate teemade kavad. 2011. Külastatud 28.02.2013 aadressil
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1200/9201/1002/VV2_lisa13.pdf.
- Pagulasseisundi konventsioon. RT II 1997, 6, 26. 1951. Külastatud 7.03.2013 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/78623>.
- Pagulasseisundi konventsiooni ja 31. jaanuari 1967. aasta pagulasseisundi protokolliga ühinemise seadus. RT II 1997, 6, 26. Külastatud 7.03.2013 aadressil
<https://www.riigiteataja.ee/akt/25263>.
- Paragrahv 27. Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. 2012.
Külastatud 8.03.2013 aadressil <http://www.pohiseadus.ee/pg-27>.
- Põhikooli riiklik õppekava. RT I, 14.01.2011, 1. Viimati muudetud RT I, 20.09.2011, 1. Külastatud 28.02.2013 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011009>.

- Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 5. Ainevaldkond “Sotsiaaalained”. 2011. Külastatud 28.02.2013 aadressil
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1200/9201/1009/VV1_lisa5.pdf.
- Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 12. Läbivate teemade kavad. 2011. Külastatud 28.02.2013 aadressil
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1200/9201/1009/VV1_lisa12.pdf.
- Seletuskiri gümnaasiumi riikliku õppekava määruse eelnõu juurde. 2010. Kasutatud allalaetuna 28.02.2013 aadressilt <http://www.hm.ee/index.php?0511290>.
- Seletuskiri põhikooli riikliku õppekava määruse eelnõu juurde. 2010. Kasutatud allalaetuna 28.02.2013 aadressilt <http://www.hm.ee/index.php?0511290>.
- Võrdse kohtlemise seadus. RT I 2008, 56, 315. Viimati muudetud RT I, 02.07.2012, 8. Külastatud 7.03.2013 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/102072012012>.
- Vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus. RT I 1993, 71, 1001. Viimati muudetud RT I 2002, 62, 376. Külastatud 7.03.2013 aadressil
<https://www.riigiteataja.ee/akt/182796>.
- Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus. RT I 2006, 2, 3. Viimati muudetud RT I, 09.12.2010, 1. Külastatud 7.03.2013 aadressil
<https://www.riigiteataja.ee/akt/109122010004>.
- Välismaalaste seadus. RT I 2010, 3, 4. Viimati muudetud RT I, 23.03.2011, 2. Külastatud 7.03.2013 aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011053>.

Õpikud

- Kõiv, Mait ja Piir, Milvi Martina. Vanaaeg: ajalooõpik 6. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2010.
- Piir, Milvi Martina. Inimesed ajas: ajalooõpik 5. klassile. I. Tallinn: Avita, 2008.
- Põltsam-Jürjo, Inna; Kreem, Juhan; Piirimäe, Pärtel; Mägi, Marika; Blauhut, Regina-Maria; Ezzoubi, Kattri. Keskaeg. II osa: ajaloo õpik 7. klassile. Tallinn: Avita, 2012.
- Tannberg, Tõnu; Laur, Mati; Klaassen, Olaf-Mihkel; Espenberg, Allan; Jullinen, Toivo; Abiline, Sigrid. Uusaeg: õpik 8. klassile. I osa. Tallinn: Avita, 2003.

- Tannberg, Tõnu; Laur, Mati; Klaassen, Olaf-Mihkel; Espenberg, Allan; Jullinen, Toivo; Abiline, Sigrid. Uusaeg: õpik 8. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2003.
- Värä, Einar ja Tannberg, Tõnu. Lähiajalugu: õpik 9. klassile. II osa. Tallinn: Avita, 2004.
- Värä, Einar; Tannberg, Tõnu; Pajur, Ago. Lähiajalugu: õpik 9. klassile. I osa. Tallinn: Avita, 2004.

Kirjandus

- Afdal, Geir. Tolerance and curriculum: conceptions of tolerance in the multicultural unitary Norwegian compulsory school. Münster: Waxmann, 2006.
- Asser, Hiie. Vene kool üleminekul riiklikule õppekavale: kakskeelse õppekava realiseerimisest aastatel 1992- 1999.- Haridus ja sotsiaalne tegelikkus: artiklite kogumik. 13- 20. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000.
- Asser, Hiie. Muutused vene kooli õpilaste eesti keele oskuses 1994- 1999: kommenteeritud andmebaas. Tartu: H. Asser, 2001.
- Brühlmeier, Arthur. Kujundada inimest: 27 mosaiigikildu. Tartu: Väike Vanker, 2009.
- Davis, David B. The problem of slavery in the age of revolution, 1770-1823. Ithaca; London: Cornell University Press, 1977.
- Decaux, Alain. Edward VIII (1894- 1972). Troonist loobumine. Tallinn: Kunst, 2003.
- Eenmaa, Helen. (koost., toim.) Eesti filosoofia: mis see on? Kogumik sellest, millest kõneldakse siis, kui kõneldakse eesti filosoofiast. Tallinn: SE&JS, 2002.
- Fetscher, Iring. Sallivus: ühe väikese vooruse asendamatuses demokraatiale: ajalooline tagasivaade ja aktuaalsed probleemid. Tallinn: Perioodika, 1997.
- Gallagher, Carmel. History teaching and the promotion of democratic values and tolerance: a handbook for teachers. Strasbourg: Council for Cultural Co-operation, 1996.
- Grabbi, Hellar. Seisata, Aeg!: mälestuslikud esseed. Tartu: Ilmamaa, 2012.
- Gross, Juhan. Kaotatud suvi: ühe noore mehe teekond Sangastest Cornwalli. Tallinn: Oomen, 2012.

- Hálfðanarson, Guðmundur. (ed.) Discrimination and tolerance in historical perspective. Pisa: Edizioni Plus - Pisa University Press, 2008.
- Henrik. Henriku Liivimaa kroonika. Tallinn: Tänapäev, 2005.
- Heuman, Gad ja Burnard, Trevor. (ed.) The Routledge history of slavery. London; New York: Routledge, 2012.
- Jaakson, Mall. Minu suguvõsa lugu & Hispaania päevik: aastad 1975- 2010. Tallinn: SE&JS, 2012.
- Janekson, Karen; Jõgi, Mati; Rehemaa, Tuuli. (toim.) Etnilised vähemused Eestis, nende tänased probleemid ja tulevik: Mustvee II konverents, 21.- 22. november 1997. Jõgeva: Seitung "Vooremaa", 1998.
- Järve, Priit. (koost.) Vene noored Eestis: sotsioloogiline mosaiik: materjalide kogumik. Tallinn: Projekt "VERA", 1997.
- Kaber, Mari-Helene ja Uri, Helena. (toim.) Solidaarne kool. I.k.: s.n, 2008.
- Kallas, Kristina. (koost.) Multikultuursus, integratsioon ja keeleõpe Eestis. Arutelusid ja visioone. Tallinn: Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 2003.
- Kera, Silvia. Olla vaimult suur: humaansus. Hariduse humaniseerimine. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2007.
- Kraav, Inger ja Kõiv, Kristi. (toim.) Lapse probleemid ja probleemid lapsega: artiklite kogumik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1997.
- Kraav, Inger ja Mikk, Jaan. (toim.) Haridus ja kasvatusväärtused ühiskonnas: artiklite kogumik. Tartu: Tartu Ülikool, 1999.
- Kurg, Kalle. (toim.) Sallivus: II avatud ühiskonna foorum: Tallinn, 18. aprill 1997. Tallinn: Kunst, 1998.
- Lauristin, Marju. (toim.) Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Tartu: Tartu Ülikool, 1998.
- Lévai, Csaba ja Vese, Vasile. (ed.) Tolerance and intolerance in historical perspective. Pisa: Plus, 2003.
- Mikk, Jaan. (toim.) Väärtuskasvatus: artiklite kogumik. Tartu: Tartu Ülikool, 1998.
- Mikk, Jaan. (toim.) Väärtuskasvatus õppekirjanduses: artiklite kogumik. Tartu: Tartu Ülikool, 1999.

- Missugust isiksust me kasvatame?: konverentsi teesid, 18.-19. oktoober 1996. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1996.
- Muldma, Maia ja Vikat, Maie. (koost.) Mitmekultuuriline õpikeskkond - probleem või väärtus? Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2008.
- McKinnon, Catriona ja Castiglione, Dario. (ed.) The culture of toleration in diverse societies: reasonable tolerance. New York: Manchester University Press, 2009.
- Oberdiek, Hans. Tolerance: between forbearance and acceptance. Lanham [etc.]: Rowman & Littlefield, 2001.
- Piirimäe, Helmut. Suur Prantsuse revolutsioon, 1789- 1799. Tallinn: Olion, 1990.
- Raamot, Ilmar. Mälestused. Tallinn: Varrak, 2013.
- Rannut, Ülle. Astu sisse! Uusimmigrandid meie ühiskonnas ja haridussüsteemis: käsiraamat eesti õppekeele kooli õpetajatele, koolijuhtidele ja haridusametnikele. Tallinn: Ilo, 2004.
- Rannut, Ülle. Keelekeskkonna mõju vene õpilaste eesti keele omandamisele ja integratsioonile Eestis. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2005.
- Rannut, Ülle. Muukeelsete õpilaste integreerimine Eesti koolis: õpik kõrgkoolile ning muukeelsete õpilastega töötavale aine- ja klassiõpetajale. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, 2003.
- Rannut, Ülle. Varane keelekümbus, eesti keel kui teine keel ja muukeelne laps eesti koolis: teooria ja praktika. Tallinn: [Ü. Rannut], 2001.
- Reimann, Edgar ja Saarniit, Elmar Emu. Ali-Baba ja nelikümmend röövlit. Tartu: Eesti Ajalookirjastus, 2013.
- Schihalejev, Olga. (koost.) Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses– miks ja kuidas? Tartu: Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2012.
- Stamp, Kenneth M. The peculiar institution: slavery in the ante-bellum South. New York: Vintage Books, 1956.
- Stephenson, Joan; Ling, Lorraine; Burman, Eva; Cooper, Maxine. (ed.) Values in education. New York: Routledge, 1998.
- Stevenson, John. (toim.) Euroopa ajalugu. Tallinn: Varrak, 2003.
- Sutrop, Margit ja Pisuke, Triin. (koost.) Mõtestatud Eesti– ühiseid väärtusi hoides.

- Tartu: Eesti Keele Sihtasutus, 2008.
- Sutrop, Margit; Valk, Pille; Velbaum, Katrin. (koost.) Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21.sajandi Eesti ja Soome koolis. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.
- Zetterberg, Seppo. Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2009.
- Trasberg, Karmen. (toim.) Haridus mitmekultuurilises perspektiivis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2002.
- Valdmaa, Sulev. Mitmekultuuriline maailm pedagoogilisest perspektiivist. Tallinn: Jaan Tõnissoni Instituut, 2002.
- Valk, Aune ja Realo, Anu. (koost.) Eesti ja eestlased teiste rahvuste peeglis. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2004.
- Viikberg, Jüri. (koost., toim.) Eesti rahvaste raamat: rahvusvähemused, -rühmad ja –killud. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1999.
- Wagner, David L. (ed.) The Seven Liberal Arts in the Middle Ages. Bloomington: Indiana University Press, 1986.
- Walzer, Michael. Sallivusest. Tallinn: Vagabund, 1998.

Internetimaterjalid

- Forsel, Maire; Jõers-Türn, Karin; Kukk, Andres; Laaniste, Tarmo.; Luha, Kirsika; Lust, Merle; Nahkur, Oliver; Pelisaar, Kadri; Plaan, Kaarin; Raid, Kadri; Rootsi, Birgit; Tigane, Liis. Salliv Eesti. Erineva nahavärviga välisõppejõudude ja -tudengite kogemused. Tartu Ülikool, 2012. Külastatud 12.03.2013 aadressil http://www.ssi.ut.ee/sites/default/files/ssi/uuringuaruanne_salliv_eesti.pdf.
- Jaani, Juta ja Luisk, Ülle. (koost., toim.) Läbivad teemad õppekavas ja nende rakendamine koolis. II osa. 2010. Külastatud 15.03.2013 aadressil http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/www_ut/lt_kogumik_ii.pdf.
- Kampaania. Eesti Inimõiguste Keskus. Külastatud 22.03.2013 aadressil <http://humanrights.ee/pagulased-2/teadlikkuse-tostmine-sundrandest/avalikkuse-teavitamise-tegevused/kampaania/>.
- Kutser, Priit. Eesti tulevane immigratsioonipoliitika. 2007. Külastatud 9.04.2013

aadressil <http://kutser.blogspot.com/2007/12/eesti-tulevane-immigratsioonipoliitika.html>.

Laineste, Liisi; Raus, Toomas; Timmi, Mailis; Vetik, Raivo; Vihalemm, Triin;

Lindsalu, Pilleriin. Rassi- ja võõravimm Eestis. 2007/2011. Külastatud 9.03.2013 aadressil

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=54339/Rassism+ja+ksenofoobia_18.05.2011.pdf.

Luis, Ülle. (koost., toim.) Läbivad teemad õppekavas ja nende rakendamine koolis. I osa. 2010. Külastatud 15.03.2013 aadressil

http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/www_ut/lt_kogumik_i.pdf.

Pagulased. Külastatud 26.03.2013 aadressil <http://humanrights.ee/pagulane>.

Pagulased Eestis. Eesti Pagulasabi. Külastatud 7.03.2013 aadressil

<http://www.pagulasabi.ee/pagulased-eestis/>.

Rahvaarv rahvuse järgi. Eesti Statistika. 2012. Külastatud 7.03.2013 aadressil

<http://www.stat.ee/34267>.

Riiklik programm “Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013”. Haridus- ja

Teadusministeerium, 2009. Külastatud 28.02.2013 aadressil

<http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179765/Eesti+%FChi skonna+v%E4%E4rtusarendus+2009-2013.pdf>.

Riiklik programm “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007”. 2000. Külastatud

11.03.2013 aadressil

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/integratsioon_eesti_uhiskonnas111.pdf.

Tolerance. Society at a Glance 2011: OECD Social Indicators. OECD Publishing,

2011. Külastatud 9.04.2013 aadressil http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2011-30-en.

Vastuvõtukeskus. Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskus. Külastatud 7.03.2013 aadressil

<http://www.ivv.ee/index.php?tid=ldsLXYdLUdkzlds8gXXHXdLif99kaa0k0Zod6k8Z>

Publitsistika

Aaviksoo, Jaak; Parts, Juhan; Vaher, Ken-Marti. Eesti talentidele avatuks. Postimees, 11.aprill, 2013.

Aljas, Riin. Vestlusring: kuidas me tagasi tulime. Eesti Päevaleht Online, 8.09.2012. Külastatud 7.03.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/arvamus/vestlusring-kuidas-me-tagasi-tulime.d?id=64936064>.

Gruusia arstid alustavad perega uut elu Haljalas. Eesti Päevaleht Online, 13.09.2012. Külastatud 7.03.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/eesti/gruusia-arstid-alustavad-perega-uut-elu-haljalas.d?id=64958434>.

Ibrus, Kadri. Ettepanek: viia Illuka pagulaste keskus Väike- Maarjasse. Eesti Päevaleht Online, 15.10.2012. Külastatud 7.03.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/eesti/ettepanek-viia-illuka-pagulaste-keskus-vaike-maarjasse.d?id=65109528>.

Ibrus, Kadri. Kes sa oled, Eestis elav pagulane? Eesti Päevaleht Online, 13.09.2012. Külastatud 7.03.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/eesti/kes-sa-oled-eestis-elav-pagulane.d?id=64958392>.

Ibrus, Kadri. Uganda diplomaat: Eesti aafriklane on põgenik. Eesti Päevaleht Online, 14.09.2012. Külastatud 7.03.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/arvamus/uganda-diplomaat-eesti-aafriklane-on-pogenik.d?id=64964092>.

Inimõiguste Keskus: õiglusliku põhjuse puudumine ei tähenda, et ei võiks varjupaika anda. Eesti Päevaleht Online, 2.05.2013. Külastatud 3.05.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/eesti/inimoiguste-keskus-oiglusliku-pohjuse-puudumine-ei-tahenda-et-ei-voiks-varjupaika-anda.d?id=66065528>.

Jõesaar, Tuuli. Aafrikast saabunud laevajänes pääses takistamatult Tallinna peale uitama. Eesti Päevaleht Online, 14.09.2012. Külastatud 7.03.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/eesti/aafrikast-saabunud-laevajanes-paases-takistamatult-tallinna-peale-uitama.d?id=64964288>.

Jüri Mõis: avaliku sektori töötajad erasektorisse, immigratsioonipoliitika liberaalsemaks. Eesti Päevaleht Online, 19.10.2011. Külastatud 9.04.2013

- aadressil <http://www.epl.ee/news/online/juri-mois-avaliku-sektori-tootajad-erasektorisse-immigratsioonipoliitika-liberaalsemaks.d?id=60080385>.
- Jüriso, Katrin. Poliitikud: immigratsiooni piiranguid ei tohi leevendada. ERR Uudised, 2011. Külastatud 9.04.2013 aadressil <http://uudised.err.ee/?06225123>.
- Küsitlus: kas Eesti oleks pidanud afgaani tõlgile asüüli tagama? Eesti Päevaleht Online, 2.05.2013. Külastatud 3.05.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/arvamus/kusitlus-kas-eesti-oleks-pidanud-afgaani-tolgile-asuuli-tagama.d?id=66065980>.
- Pillesaar, Jaan. Teeme piirid tööjõule lahti. Äripäev Online, 19.12.2012. Külastatud 9.04.2013 aadressil <http://www.ap3.ee/?PublicationId=31503ED6-39D4-4163-9D98-74AA1E3959CE&paperarticleid=0E0AAC4F-3AC2-4914-B010-D7B505C3B078>.
- Raun, Alo. Kas anda arenguabi või lubada põgenikke Eestisse? Tuleb väitlus! Postimees Online, 25.04.2013. Külastatud 2.05.2013 aadressil <http://arvamus.postimees.ee/1215160/kas-anda-arenguabi-voi-lubada-pogenikke-eestisse-tuleb-vaitlus/>.
- Roots, Lehte. Elamislubadest, kvootidest ja ärist. Eesti Päevaleht Online, 8.12.2011. Külastatud 7.03.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/arvamus/elamislubadest-kvootidest-ja-arist.d?id=62930090>.
- Tankler, Lauri. Eesti lükkas selge põhjenduseta afgaani tõlgi asüülitaotluse tagasi. Eesti Päevaleht Online, 2.05.2013. Külastatud 3.05.2013 aadressil <http://www.epl.ee/news/eesti/eesti-lukkas-selge-pohjenduseta-afgaani-tolgi-asuulitaotluse-tagasi.d?id=66061138>.
- Traks, Kristina. President: mujalt tulnuna kohtad Eestis mõnitamist ja negatiivsust. Juhtimine.ee, 18.10.2012. Külastatud 7.03.2013 aadressil <http://eesti.info/uudised/uudis.php?uid=1458386>.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Mirja Meriste** (isikukood: 48802102740)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose **magistritöö “Sallivuse kujundamine põhikooli ajalootundidega”**, mille juhendaja on PhD Anu Raudsepp,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 10.mail 2013
